

**Sosyal Bilimler
Enstitüsü**

**T.C.
MARMARA ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
İKTİSAT ANABİLİM DALI
ULUSLARARASI TİCARET VE PARA YÖNETİMİ BİLİM DALI**

TÜRKİYE'DE DIŞ TİCARETİN EKONOMİK BÜYÜME ÜZERİNDEKİ ETKİSİ

Yüksek Lisans Tezi

ELCHIN BAYRAMOV

İSTANBUL, 2024

T.C.
MARMARA ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
İKTİSAT ANABİLİM DALI
ULUSLARARASI TİCARET VE PARA YÖNETİMİ BİLİM DALI

TÜRKİYE'DE DIŞ TİCARETİN EKONOMİK BÜYÜME ÜZERİNDEKİ ETKİSİ

Yüksek Lisans Tezi

ELCHIN BAYRAMOV

Tez Savunma Jürisi

- Tez Danışmanı: Dr. Öğr. Üyesi Hakkı Kutay Bolkol
- Üye: Doç. Dr. Ece Handan Güteryüz
- Üye: Dr. Öğr. Üyesi Cemil Faruk Durmaz

İSTANBUL, 2024

TÜRKİYE'DE DIŞ TİCARETİN EKONOMİK BÜYÜME ÜZERİNDEKİ ETKİSİ

ÖZET

Türkiye'nin ekonomik büyümesi üzerinde dış ticaretin etkileri, ülkenin ekonomik yapısının anlaşılması ve gelecekteki büyüme stratejilerinin belirlenmesi açısından kritik bir öneme sahiptir. Dış ticaretin ekonomik büyüme üzerindeki etkilerini detaylı bir şekilde incelemek hem teorik hem de pratik perspektiflerden önemli bulgular sunmaktadır. Türkiye ekonomisi, son yıllarda artan dış ticaret hacmi ile dikkat çekmekte olup, bu durum ekonomik büyüme üzerinde önemli bir etkiye sahiptir. Dış ticaret, ülkelerin birbirleriyle mal ve hizmet alışverişi yapmalarını ifade ederken, ekonomik büyüme ise bir ülkenin üretim kapasitesinin zaman içindeki artışını gösterir. Bu çalışma, Türkiye'de dış ticaretin ekonomik büyüme üzerindeki etkilerini çeşitli boyutlarıyla ele almakta ve bu konudaki teorik çerçeveleri, uygulamalı analizleri ve politika önerilerini içermektedir.

Türkiye'nin dış ticaret stratejisi, genellikle ihracata yönelik bir yapı sergilemekte ve bu durum ülkenin dış ticaret dengesinin ve dolayısıyla ekonomik büyümesinin önemli bir belirleyicisi olmaktadır. İhracatın artması, ülke ekonomisine döviz girişi sağlayarak cari açığın finansmanına katkıda bulunur ve bu durum ekonomik büyümeyi olumlu yönde etkiler. İhracatın artmasıyla birlikte üretim kapasitesinin genişlemesi, istihdam olanaklarının artması ve teknolojik yeniliklerin teşvik edilmesi gibi faktörler de ekonomik büyümeyi desteklemektedir. İthalatın kontrolsüz bir şekilde artması, dış ticaret dengesizliklerine ve bunun sonucu olarak ekonomik büyümenin olumsuz etkilenmesine neden olabilir. Bu nedenle, dış ticaret politikalarının dikkatli bir şekilde planlanması ve uygulanması büyük önem taşımaktadır.

Türkiye'de dış ticaretin ekonomik büyüme üzerindeki etkilerini inceleyen akademik çalışmalar, genellikle uzun dönemli veri serileri kullanılarak yapılan ekonometrik analizlerden yararlanmaktadır. Bu analizler, dış ticaretin ekonomik büyüme üzerindeki doğrudan ve dolaylı etkilerini ortaya koymakta ve bu etkilerin boyutlarını değerlendirmektedir. Yapılan çalışmalarda, genellikle dış ticaretin ekonomik büyüme üzerinde pozitif bir etkiye sahip olduğunu göstermekle birlikte, bu etkinin büyüklüğü ve istikrarı konusunda farklı bulgular sunmaktadır.

Türkiye'de dış ticaretin ekonomik büyüme üzerindeki etkileri hem teorik hem de uygulamalı açıdan önemli bir araştırma alanıdır. Dış ticaretin ekonomik büyümeye katkısı, ülkenin dış dünya ile olan ekonomik etkileşimlerinin bir göstergesi olup, bu etkileşimlerin yönetilmesi ve optimize edilmesi, sürdürülebilir bir ekonomik büyüme için kritik öneme sahiptir. Türkiye'nin dış ticaret politikalarının,

ekonomik büyümeı destekleyici bir şekilde tasarlanması ve uygulanması, gelecekteki ekonomik başarının anahtarlarından biri olacaktır.

Anahtar Kelimeler: Ekonomi, Dış Ticaret, Türkiye, Politika, GSYH, Ar-Ge.

ABSTRACT

The impact of foreign trade on Turkey's economic growth is of critical importance for understanding the country's economic structure and determining future growth strategies. A detailed examination of the effects of foreign trade on economic growth provides significant findings from both theoretical and practical perspectives. The Turkish economy has been notable for its increasing volume of foreign trade in recent years, which has a significant impact on economic growth. Foreign trade refers to the exchange of goods and services between countries, while economic growth indicates the increase in a country's production capacity over time. This study addresses the effects of foreign trade on economic growth in Turkey across various dimensions, incorporating theoretical frameworks, applied analyses, and policy recommendations.

Turkey's foreign trade strategy is generally export-oriented, which significantly determines the country's trade balance and thus its economic growth. An increase in exports contributes to the country's economy by providing foreign currency inflow, financing the current account deficit, and positively affecting economic growth. The expansion of production capacity, increase in employment opportunities, and encouragement of technological innovations that accompany an increase in exports also support economic growth. Conversely, uncontrolled increases in imports can lead to trade imbalances and, as a result, negatively affect economic growth. Therefore, careful planning and implementation of foreign trade policies are of great importance.

Academic studies examining the effects of foreign trade on economic growth in Turkey often utilize long-term data series and econometric analyses. These analyses reveal the direct and indirect effects of foreign trade on economic growth and assess the magnitude of these effects. The findings generally indicate a positive impact of foreign trade on economic growth, although there are differences in the magnitude and stability of this effect, which can vary depending on the periods analyzed, the datasets used, and the econometric methods employed.

The effects of foreign trade on economic growth in Turkey constitute an important area of research from both theoretical and practical perspectives. The contribution of foreign trade to economic growth is an indicator of the country's economic interactions with the external world, and managing and optimizing these interactions are critical for sustainable economic growth. Designing and implementing foreign trade policies that support economic growth will be key to Turkey's future economic success.

Key Words: Economy, Foreign Trade, Turkey, Policy, GDP, R&D.

ÖNSÖZ

Yapmış olduğum tez konusu Türkiye ekonomisinin en önemli noktalarından olan dış ticaret konusunu ele almaktadır. “TÜRKİYE’DE DIŞ TİCARETİN EKONOMİK BÜYÜME ÜZERİNDEKİ ETKİSİ” konulu Tez iki bölümden oluşmaktadır. Birinci bölümde DIŞ TİCARET VE DIŞ TİCARET TEORİLERİ, ikinci bölümde ise TÜRKİYE’DE DIŞ TİCARET VE EKONOMİK BÜYÜME ana başlığı altında ele alınmıştır. Çok büyük önem arz eden bu çalışmada Türkiye İstatistik Kurumu'nun (TÜİK) verilerini kullanarak daha somut bilgilere ulaşılmaya çalışılmıştır. Tez konusunda son 20 yılda Türkiye’de Gayri Safi Yurtiçi Hasıla Endeksi ve İhracat/İthalat Rakamları, aynı zamanda Türkiye’deki Ar-Ge istatistikleri incelenmiştir. Ayrıca devlette, şirketlerde ve yüksek öğretimde Ar-Ge harcamalarının belirgin bir biçimde son 20 yıldaki en önemli verileri yer almaktadır. Tez konusunun yazılmasında ilk olarak tez danışmanım, çok kıymetli hoca Dr. Öğr. Üyesi Hakkı Kutay BOLKOL’a, aynı zamanda akademik camiadan olan arkadaşlarım - Marmara Üniversitesi Mezun ve Mensupları Derneği (MÜMDER) başkan yardımcısı Dr. Azad Osmanlı ve Bartın Üniversitesi Sosyoloji bölümü yüksek lisans mezunu Babak Maharramov’a katkıları, yardımları ve destekleri için teşekkürümü sunarım. Aynı zamanda başta Prof. Dr. Nurdan Aslan olmak üzere Marmara Üniversitesi’nin tüm kıymetli hocalarına vermiş oldukları eğitimden dolayı şükranlarımı sunuyorum.

ELCHIN BAYRAMOV

İÇİNDEKİLER TABLOSU

ÖZET	i
ABSTRACT	iii
ÖNSÖZ	iv
Tablolar Listesi	vii
Şekiller Tablosu	viii
GİRİŞ	1
1.BÖLÜM: DIŞ TİCARET VE DIŞ TİCARET TEORİLERİ	3
1.1.Dış Ticaret ve Dış Ticaret Politikaları Kavramı	3
1.1.1.Dış Ticaret Politikası	5
1.2.Dış Ticaret Teorileri	7
1.2.1.Klasik Uluslararası Ticaret Teorileri	7
1.2.1.1.David Ricardo ve Karşılaştırmalı Üstünlükler Teorisi	8
1.2.1.2.John Stuart Mill'in Kargılıklı Talep ve Uluslararası Döviz Kuru Teorisi	9
1.2.2.Neo-Klasik Dış Ticaret Teorileri.....	10
1.2.2.1.Vazgeçme (Fırsat) Maliyeti Teorisi.....	10
1.2.2.2.Faktör Donatımı Teorisi	11
1.2.3.Yeni Dış Ticaret Teorileri	12
1.2.3.1.Nitelikli İşgücü Teoremi.....	13
1.2.3.2.Teknoloji Açığı Teoremi	13
1.2.3.3.Ürün Dönemleri Teorisi	14
1.2.3.4.Tercihlerde Benzerlik Teorisi.....	15
1.2.3.5.Ölçek Ekonomileri Teorisi	16
1.2.3.6.Monopolcü Rekabet Teorisi	16
1.3.Dış Ticaret Politikasının Amaçları	17
1.4.Dış Ticaret Politikalarının Araçları	19
1.4.1.Gümrük Tarifeleri.....	20
1.4.2.Tarife Dışı Kısıtlamalar	22
2.BÖLÜM: TÜRKİYE'DE DIŞ TİCARET VE EKONOMİK BÜYÜME	23
2.1.Ekonomik Büyümenin Tanımı	23
2.2.Ekonomik Büyüme Teorileri.....	26
2.2.1.Klasik Büyüme Teorileri	27
2.2.1.1.Adam Smith'in Ekonomik Büyüme Modeli	28
2.2.1.2.Thomas Robert Malthus'un Ekonomik Büyüme Modeli	30

2.2.1.3.Keynesyen Büyüme Teorileri.....	30
2.2.1.4.Harrod Domar Modeli	31
2.2.2.Neo-Klasik Büyüme Teorileri	32
2.2.3.İçsel Büyüme Teorileri.....	34
2.2.3.1.Beşerî Sermaye Modeli	36
2.2.3.2.Ar-Ge Modeli	37
2.2.3.3.Kamu Politikası Modeli.....	39
SONUÇ.....	41
KAYNAKLAR.....	43

Tablolar Listesi

Tablo 1. Türkiye’de son yılda gerçekleşen dış ticaret	3
Tablo 2. Son 20 Yılda Türkiye’de Gayri Safi Yurtiçi Hasıla Endeksi Ve İhracat/İthalat Rakamları	25
Tablo 3. Ekonomik Büyüme Teorileri	27
Tablo 4. Son 20 Yıldaki Türkiye’deki Ar-Ge İstatistikleri	38

Şekiller Tablosu

Şekil 1. Ekonomik Anlamına Göre Dış Ticaretin Bölümleri	7
Şekil 2. Üretim Olanakları Eğrisiyle Büyüme	24
Şekil 3. Smith'in Büyüme Teorisi	29
Şekil 4. Durağan Durum Dengesi	33
Şekil 5. İçsel Büyüme Modellerinin Türleri ve Varsayımları	35

GİRİŞ

Türkiye'nin ekonomik büyüme sürecinde dış ticaretin oynadığı rol hem akademik hem de politika yapımı açısından büyük bir öneme sahiptir. Küreselleşen dünya ekonomisinde, ülkeler arası ticaretin artması, ekonomik büyüme üzerindeki etkileri ile ön plana çıkmaktadır. Bu bağlamda, Türkiye ekonomisi üzerinde dış ticaretin ekonomik büyüme üzerindeki etkilerini incelemek, ülkenin gelecekteki ekonomik politikalarının şekillendirilmesi için kritik bir öneme sahiptir. Bu giriş bölümünde, Türkiye'de dış ticaretin ekonomik büyüme üzerindeki etkileri konusunda bir çerçeve sunulacak ve araştırmanın kapsamı ile önemi detaylandırılacaktır.

Uluslararası ekonomi alanında, dış ticaret ve ekonomik büyüme ilişkisi, sürekli olarak incelenen ve tartışılan önemli bir temadır. Özellikle 1980'lerin sonlarından itibaren ekonomik küreselleşmenin derinleşmesiyle birlikte, serbest ticaret politikalarının benimsenmesi, birçok ülkenin ekonomik dinamiklerinde önemli değişikliklere yol açmıştır. Bu dönem, iktisatçılar için dış ticaretin ekonomik gelişme üzerindeki etkilerini derinlemesine inceleme fırsatı sunmuştur. İthalat ve ihracat faaliyetlerinin bir ülkenin milli gelirine olan etkileri, bu araştırmaların merkezinde yer alırken, etkili dış ticaret politikalarının uygulanması, arzu edilen ekonomik büyüme ve kalkınmanın sağlanabilmesi için kritik bir öneme sahiptir.

Tarih boyunca, dış ticaret ve ekonomik büyüme arasındaki ilişkiyi açıklamaya yönelik teoriler, iktisat teorisinin temellerinden bu yana uzanan geniş bir yelpazede geliştirilmiştir. Bu teorik çerçeveler, genel olarak dış ticaret teorileri ve ekonomik büyüme teorileri olarak iki ana kategoride incelenir. Dış ticaret, bir ülkede üretilen ürünlerin ve hizmetlerin, sermaye ve fikri mülkiyet haklarının uluslararası alanda ticaretinin yapılmasını içerir. Bu süreç, ulusal sınırların ötesinde ekonomik faaliyetlerin genişlemesini ve ülkeler arası ekonomik ilişkilerin yoğunlaşmasını beraberinde getirir.

Ekonomik küreselleşme ile birlikte dünya ekonomisinin giderek daha entegre bir yapıya bürünmesi, uluslararası rekabeti artırmakta ve ülkeleri, kendi ekonomik büyüme ve kalkınma hedeflerine ulaşmak için daha stratejik dış ticaret politikaları geliştirmeye zorlamaktadır. Bu bağlamda, ülkelerin ekonomik refahını artırma ve sürdürülebilir büyüme sağlama çabaları, etkin kaynak dağılımı ve uygun dış ticaret stratejilerinin belirlenmesiyle yakından ilişkilidir.

Dış ticaretin ekonomik büyüme üzerindeki etkileri, ithalatın ve ihracatın ekonomiye sunduğu fırsatlar ve meydan okumalar üzerinden ele alınır. İhracat, yerel üreticilere daha geniş pazarlar sunarken, ithalat tüketicilere daha geniş ürün yelpazesi ve rekabetçi fiyatlar sağlar. Dış ticaretin ekonomik büyüme üzerindeki pozitif etkilerinin maksimize edilmesi, doğru politikaların ve stratejilerin uygulanmasını gerektirir. Hem ulusal ekonomilerin yapısal özelliklerini hem de küresel ekonomik koşulları dikkate almayı zorunlu kılar.

Türkiye, stratejik konumu ve dinamik ekonomisi ile dış ticaret faaliyetlerinde önemli bir aktör olarak öne çıkmaktadır. Dış ticaretin ekonomik büyüme üzerindeki etkilerini anlamak, Türkiye'nin uluslararası ticaretteki pozisyonunu güçlendirmek ve sürdürülebilir bir ekonomik büyüme stratejisi geliştirmek için temel bir önem taşımaktadır.

1.BÖLÜM: DIŞ TİCARET VE DIŞ TİCARET TEORİLERİ

1.1.Diş Ticaret ve Diş Ticaret Politikaları Kavramı

Ekonomi biliminin gelişiminde, iş bölümü ve uzmanlaşmanın ekonomik büyüme ve kalkınma üzerindeki pozitif katkıları iktisatçılar tarafından sıklıkla vurgulanmıştır. Bir ülkenin doğal kaynaklar, işgücü ve teknoloji gibi üretim faktörlerindeki sınırlılıklar dış ticaretin önemini artırır. Dış ticaret, ülkeler arasında gerçekleşen mal, hizmet, sermaye ve fikri mülkiyet hakları alışverişini kapsar. Ülkelerin ekonomik büyümesine, zenginliğine katkı sağlar ve dünya sahnesinde ekonomik ve siyasi bir ağırlık kazandırır, aynı zamanda ekonomik birimlerin faydalarını maksimize eder (Gültekin, 2011: 31).

Dünya ticaretindeki liberalleşme eğilimleri, korumacı ekonomi politikalarının yerini giderek serbest ticaret anlayışına bırakmasına yol açmıştır. Bu değişim, finans ve para politikalarında da liberalleşmeyi teşvik etmiştir. Ülkelerin ekonomik sistemlerinde ve küreselleşme ile birlikte uygulanan politikalarda birbirine benzer özelliklerin ortaya çıkmasına neden olmuştur (Karluk, 2002: 216).

Küreselleşme süreci, ekonomik, kültürel, siyasi ve sosyal boyutlarıyla kompleks bir olgu olarak karşımıza çıkar. Gelişmekte olan ülkelerin perspektifinden bakıldığında, ekonomik yönü öne çıkmaktadır. 1980'lerle birlikte, sermaye ve girişimcilerin kârı maksimize etme hedefi, üretim ve kârlılığı küresel pazarlara taşıyarak ekonomik liberalleşmeyi ve dolayısıyla ekonomik küreselleşmeyi güçlendirmiştir (Aktel, 2001: 197). Küreselleşmenin etkisiyle Tüm ülkelerle birlikte Türkiye'nin de dış ticareti giderek artmıştır. Aşağıda Tablo 1'de son 10 yılda Türkiye'deki dış ticaretin artışı gösterilmektedir. Veriler 2013 yılında yaklaşık 162 milyar ABD doları olan dış ticaretin 10 yılda %57'lik bir artış göstererek 2023'te 255 milyar dolara yükseldiğini göstermektedir.

Tablo 1. Türkiye'de Son Yılda Gerçekleşen Dış Ticaret

Yıl	Dış Ticaret Miktarı (Bin ABD \$)
2013	161954392
2014	166197373
2015	150305494
2016	149421626
2017	164010283
2018	177118397

2019	180813108
2020	168325308
2021	225471866
2022	254096873
2023	255375380

Kaynak: TÜİK

Ekonomik küreselleşme, mal, hizmet, sermaye, teknoloji ve bilgi gibi çeşitli faktörlerin uluslararası akışının hızlanmasıyla, ekonomik ilişkilerin genişlemesi ve dünyanın birleşik bir pazar haline gelmesi olarak tanımlanır. Bu sürecin ticaret, finans ve üretim olmak üzere üç ana boyutu bulunmaktadır. Ticaretin küreselleşmesi açısından bakıldığında, İkinci Dünya Savaşı'nın ardından dünya Gayri Safi Yurtiçi Hasıla'sının (GSYH) altı kat arttığı ve bu artışın mamul mallar ve hizmetler ihracatında da görüldüğü belirtilmektedir. Bu ticaret hacmindeki artışın arkasında, dış ticarete uygulanan vergi, tarife ve diğer kısıtlamaların azaltılması ve hem gelişmiş hem de gelişmekte olan ülkelerin dünya ticaretinde daha etkin roller üstlenmeleri yatmaktadır. Finansal küreselleşme bağlamında, uluslararası bankacılık ve döviz, tahvil, bono piyasalarının küresel ekonominin işleyişinde kritik bir öneme sahip olduğu görülmektedir. Üretimin küreselleşmesiyle ilgili olarak, geleneksel ulus-devlet yapılarından farklı olarak, günümüzde üretim faaliyetleri küresel ölçekte gerçekleşmekte ve üretimin çeşitli aşamaları farklı coğrafyalarda yapılabilmektedir (Seyidoğlu, 2003: 189).

Ticaret, mal ve hizmetlerin belirlenen bir değer karşılığında alınıp satılmasına verilen isimdir. Bu işlemler iki ana kategoriye ayrılır: iç ticaret ve dış ticaret. Dış ticaret, uluslararası boyutta gerçekleşen mal alışverişi, cari işlemler, yatırım gelir ve giderleri, hizmet alışverişi ve mal ithalatı ve ihracatını kapsar (Şerefli, 2016: 137). Mal ticareti, tarihsel olarak dış ticaretin en önemli bileşenini oluşturmuş, toplumların artan ihtiyaçları, üretim teknolojilerindeki gelişmeler, haberleşme ve ulaşım ağlarının ilerlemesi gibi etkenler dış ticaretin büyümesini ve canlanmasını sağlamıştır. Hizmet ticareti genellikle ikinci sıraya konulmuş, analizler çoğunlukla mal ticareti üzerine odaklanmıştır (Seyidoğlu, 2003: 11).

Dış ticaret, ülkelerin sınırlarının ötesine mal ve sermaye transferini ifade eder ve bu transferler, gerçekleşen alım-satım işlemleri çerçevesinde ihracat ve ithalat kategorilerine ayrılır. İhracat, ulusal ekonomilerin büyümesi ve gelişmesi için kritik bir role sahiptir (Bağırtan, 2018: 23). Ülkelerin ihracatını artırma ve ithalatını azaltma çabası, dış ticaret politikalarının temel hedeflerindedir. Bu hedef doğrultusunda uygulanan stratejiler, önlemler ve kararlar, bir ülkenin dış

ticaret politikasını şekillendirir. Sürekli artan toplumsal ihtiyaçlar, ülkeleri dış ticarete yönlendiren temel motivasyonlardandır (Şerefli, 2016: 137).

Ticaretin küresel ölçekte liberalleşmesi süreci, 1947'de Gümrük Tarifeleri ve Ticaret Genel Anlaşması (GATT) ile başlamış, bu anlaşma gümrük vergileri ve kotaların kaldırılmasına odaklanarak uluslararası ticaretin serbestleşmesine yönelik çalışmaları başlatmıştır. İkinci Dünya Savaşı'nın sona ermesiyle uluslararası düzeyde büyük çaplı anlaşmazlıkların azalması, uluslararası ticaretin önünü açan temel etkenlerden biri olmuştur. Teknolojik gelişmeler de pazarlar arası etkileşimi artırarak dünya ticaretinin genişlemesine katkıda bulunmuştur (Aydemir ve Kaya, 2007: 269).

GATT, 1994 yılında Uruguay Turu müzakereleriyle birlikte, 1995 yılından itibaren daha geniş bir liberalizasyon yönünde ilerleyerek, tarife ve tarife dışı engellerin azaltılmasını ve tüm ülkelerin, özellikle de az gelişmiş olanların, ticaretten daha fazla fayda sağlamasını amaçlamıştır. Mal ticaretinin yanı sıra diğer ticaret alanlarını da kapsayacak şekilde genişletilmiştir. GATT'ın bu evrimi, Gümrük Tarifeleri ve Ticaret Genel Anlaşması'nın kurumsal rolünün Uruguay Turu ile sonlanmasının ardından, 1995 yılında Dünya Ticaret Örgütü'nün (WTO) kurulmasıyla yeni bir aşamaya geçmiştir. WTO'nun kurulması, Sübvansiyonlar ve Telafi Edici Önlem Anlaşması gibi yeni düzenlemelerle küreselleşmenin önemli unsurlarını belirlemiştir (Aydemir ve Kaya, 2007: 269-270).

Bugünkü ekonomik koşulların temelini bilgi ve teknolojinin oluşturduğu açıktır. Yenilikçi sanayiler, gelişmiş teknolojiyi barındıran ürünlerin üretimini ve modern pazarlama yöntemlerinin benimsenmesini gerektirmektedir. Bir ülkenin ekonomik gelişimine bilgi ve teknolojinin katkısı çeşitli şekillerde ortaya çıkmaktadır. Öncelikle, yeni ürün ve hizmetlerin piyasaya sürülmesi, üretim kapasitesinin ve büyümenin artmasını sağlar. İkinci olarak, e-ticaret, otomatik robotlar gibi yenilikçi üretim teknikleri sayesinde verimlilik seviyeleri yükselmektedir. Üçüncü olarak, internet üzerinden satışlar, dijital pazarlama, uluslararası üretim ve yenilikçi pazarlama, organizasyon ve yönetim stratejileri ekonomik verimliliği artırmaktadır (Çelik ve Erkan, 2010: 184).

Küreselleşmenin olumlu yönlerinin yanı sıra yoksulluğu artırması, sosyal ve çevresel sorunları derinleştirme gibi negatif etkileri de olduğu görüşü de bulunmaktadır. Küreselleşmenin ekonomik büyüme ve gelişim üzerindeki etkisi çok yönlü bir değerlendirme gerektirmektedir

1.1.1.Dış Ticaret Politikası

Dış ticaret politikası, ekonomi politikalarının kritik bir alanıdır ve serbest ticaret ilkesine karşın, bazı durumlarda hükümetlerin ticarete doğrudan ya da dolaylı olarak müdahale etmesi gerekebilmektedir (Gençosmanoğlu, 2014: 147). Bu bağlamda, dış ticaret politikası; hükümetlerin, ulusal dış ticareti düzenlemek, desteklemek veya kısıtlamak amacıyla aldığı tedbirler toplamı olarak ifade edilebilir.

Dış ticaret politikasının hedefleri, geniş bir yelpazede incelenebilir (Seyidoğlu, 2003: 118-120):

- Dış ödemeler dengesindeki bozulmaların düzeltilmesi,
- Uluslararası rekabette korunma,
- Ekonomik gelişim ve büyümenin sağlanması,
- Piyasa bozukluklarının düzeltilmesi,
- Ekonomik liberalleşme sürecinin desteklenmesi,
- Makroekonomik istikrarın korunması,
- Devlet bütçesine ek gelir kaynakları oluşturulması,
- Kendi kendine yetebilme kapasitesinin artırılması.

Dış ticaret politikası, ulusal ekonomi üzerinde geniş ve çeşitli etkiler yaratmayı amaçladığını göstermektedir. Hükümetler, bu politikalar aracılığıyla ekonomik refahı artırma, uluslararası ticaretten kaynaklanan riskleri minimize etme ve ulusal ekonomiyi küresel ekonomik dalgalanmalara karşı koruma çabası içindedirler.

Uluslararası ticaret politikaları, yerel üreticilerin dış piyasalardan gelen rekabetle karşılaşması ve ekonomik büyümede yaşanan yavaşlamalar gibi durumlar sonucunda önem kazanmaktadır. Korumacılığı savunanlar, dış ticaretin ekonomideki sorunlara çözüm sunabileceğine ve olumsuz ekonomik koşulları iyileştirebileceğine inanır. Dış ticaret politikaları aracılığıyla uygulanan gümrük vergileri, gelir dağılımı adaletini destekler. Ticaret politikalarının oluşturulmasında ekonomik verimlilik dışında çeşitli faktörler etkili olabilir. Örneğin, işgücü yoğun tarım sektörünü korumaya yönelik tarifeler, yoksul tüketicilerin satın aldığı tarım ürünlerinin fiyatlarını artırarak tüketici refahında kayıplara yol açabilir. Diğer etkenler arasında, sektörlerini dış rekabetten korumak isteyen güçlü lobi gruplarının korumacı politikaların benimsenmesini sağlaması yer alır. İthal edilen ürünlerin çevresel standartlara veya kalite kriterlerine uygunluğunu sağlamak amacıyla belirli standartların aranması gibi nedenler de dış ticaret politikalarının dikkatle belirlenmesini gerektirir (Gençosmanoğlu, 2014: 147).

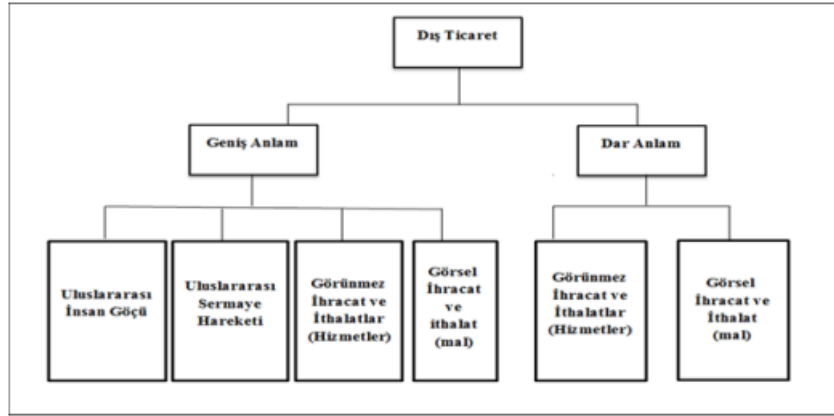
Dış ticaret, esasında bir ülkenin sınırları içerisinde malların başka ülkelere satılması (ihracat) ve yurt dışından mal alınması (ithalat) işlemlerini kapsayan bir süreçtir. Bu işlemler, ülke sınırları dışındaki alım ve satımların toplamını ifade eder (Arslan, 2019:25). Daha geniş bir bakış açısıyla, dış ticaret ulusal sınırların ötesindeki mal, hizmet, sermaye ve bilgi akışının değişimini ve transferini içeren ekonomik faaliyetler olarak tanımlanabilir. Bu faaliyetler, uluslararası anlaşmalara ve düzenlemelere göre yürütülür ve çeşitli ülkeler arasında gerçekleştirilir.

Dış ticareti etkileyen temel ekonomik faktörler arasında ödemeler dengesi, işsizlik oranları, makroekonomik istikrar, piyasa dinamikleri, enflasyon oranları, ekonomik büyüme ve kalkınma süreçleri yer alır. Bunun yanı sıra, bir toplumun kültürel yapısı, teknolojik gelişmişlik düzeyi, sosyo-

politik koşulları ve gelişmişlik seviyesi gibi unsurlar da dış ticaret üzerinde önemli bir etkiye sahiptir (Farahmand, 2019:4).

İktisat disiplini, dış ticareti dar ve geniş olmak üzere iki farklı perspektiften ele alır (Mahmoud, 1993:12). Dar anlamda dış ticaret, sadece mal alışverişini kapsarken, geniş anlamda ise mal, hizmet, sermaye ve bilgi akışını içerecek şekilde daha kapsamlı bir yaklaşımı ifade eder. Bu çerçevede, dış ticaretin etkileşimde bulunduğu ekonomik ve sosyo-kültürel faktörlerin kapsamlı bir analizi, uluslararası ekonomik ilişkilerin daha iyi anlaşılmasını sağlar.

Şekil 1. Ekonomik Anlamına Göre Dış Ticaretin Bölümleri

Kaynak: (Mahmoud, 1993:12)

1.2.Dış Ticaret Teorileri

Uluslararası ticaret teorileri, ülkeler arası ticaretin temel nedenlerini ve işleyişini açıklamaya yöneliktir. Bu teoriler, bazıları eski teorileri temel alarak genişletilmiş, bazıları ise tamamen yeni perspektifler sunmuşlardır.

1.2.1.Klasik Uluslararası Ticaret Teorileri

Klasik uluslararası ticaret teorileri, XVIII. yüzyılın ortalarında İngiltere'de, Sanayi Devrimi ile birlikte gelişen ekonomik düşüncelerle başlamıştır. Bu dönemde, uluslararası ticaretin ekonomiler için vazgeçilmez olduğu ve uluslararası ticaretsiz bir yaşamın mümkün olmadığı kabul edilmiştir. Bu teorilerin ele aldığı bazı temel sorular şunlardır:

- Her ülke için dış ticaret zorunlu mudur ve her durumda mümkün müdür?
- Kazançlar yalnızca ihracat yapılırken mi sağlanır, yoksa ihracat ve ithalatın birlikte yapılması mı gereklidir?

- Devletler, yurt dışı borçlarını aşacak şekilde harcama yapabilir mi, yoksa harcamalar borçlarla dengelenmeli midir?

Bu ve benzeri sorulara yanıtlar arayan teoriler, Adam Smith, David Ricardo ve John Stuart Mill gibi düşünürlerin öncülüğünde gelişmiştir. Bu düşünürler, ekonomik meselelerde ortak bir anlayışa sahip olmalarına rağmen, her biri kendi teorisini sunmuştur. Klasik iktisat okulu, Adam Smith'in "Ulusların Zenginliği" eserinin yayımlanmasıyla birlikte şekillenmiştir. Smith'in eserinde vurguladığı "Laissez faire, laissez passer" (Bırakınız yapsınlar, bırakınız geçsinler) ilkesi, klasik okulun temelini oluşturmuş ve bu düşünce etrafında birleşmişlerdir.

Klasik iktisat okulunun savunucuları, ticaret ve iş dünyasında özgürlüğün ve bağımsızlığın önemini vurgulamışlardır. Bu düşünce akımı, devletin dış ticaret üzerinde uyguladığı kısıtlamaların ve engellerin kaldırılması, ekonomik faaliyetlerin özgür bir şekilde yürütülmesi gerektiğini savunmuştur (Abu Sharar, 2007:36).

Bu teoriyi destekleyen ve XIX. yüzyılın ortalarına kadar etkili olan önemli isimler arasında Adam Smith, David Ricardo, Thomas Malthus, Jean-Baptiste Say, Frédéric Bastiat, John Stuart Mill gibi ekonomistler yer almaktadır (Özgenel, 2020:15). Bu düşünürler, ekonomik özgürlüklerin ve bireylerin karar alma yetkilerinin ön planda tutulması gerektiğine dair ortak bir görüşe sahiptirler.

Adam Smith, "Ulusların Zenginliği" adlı eserinde, bireysel çıkarların toplumsal refahın artışı sağlayan temel bir güç olduğunu belirtmiştir (Harison ve Ertugrul, 2004:278). Smith'in vurguladığı bireysel çıkar, bencillik veya anti-sosyal tutumlarla eş değer değildir; aksine, bireysel çıkarların, rasyonel davranış ve sosyal etik normları çerçevesinde toplumun genel yararına hizmet ettiğini savunmuştur (Al-Masawi, 2011:353).

Smith hem ulusal hem de uluslararası düzeyde iş bölümünün önündeki engelleri eleştirmiş ve ulusal iş bölümünden elde edilen avantajların zamanla uluslararası iş bölümüne de katkı sağlayacağını öne sürmüştür. Smith'e göre, iki ülke arasındaki ticaret, mutlak maliyet farklılıklarına dayanmaktadır. Bir malın maliyeti bir ülkede, diğer ülkenin üretim maliyetinden daha düşükse, o malın yurt dışından ithal edilmesi ekonomik olarak mantıklıdır (Rainelli, 2002:45).

1.2.1.1. David Ricardo ve Karşılaştırmalı Üstünlükler Teorisi

David Ricardo, Adam Smith'in mutlak üstünlük teorisinin ötesine geçerek, bir ülkenin tüm ürünlerde mutlak maliyet avantajına sahip olsa bile dış ticaretin sona ermeyeceğini savunmuş ve Karşılaştırmalı Üstünlükler Teorisini geliştirmiştir. Ricardo'ya göre, dış ticaretin devam etmesi ve bu durumun her iki ülkenin de faydasına olacağı görüşündedir (Özcan, 2019:26).

Ricardo'nun teorisinde, ekonomik ilke, fizik yasaları kadar evrensel ve geçerli kabul edilir. Ricardo, bir ülkenin tüm malları daha ucuza üretebilse dahi, diğer ülkelere kıyasla üretimde nispeten

daha avantajlı olduğu ürünlere odaklanması halinde, dış ticaret yoluyla kâr elde edebileceğini öne sürmüştür (Mandelbaum, 2009:319).

Ricardo'nun analizlerine göre, uluslararası ticarete asıl mesele, bir malı diğer ülkelere göre daha düşük maliyetle üretmekten ziyade, bir ülkenin diğerlerine kıyasla daha yüksek kalitede ürünler üretebilme üstünlüğüdür. Bu durum, sözde mutlak üstünlük olarak adlandırılmaktadır. Bir ülkenin, diğer ülkelere göre daha yüksek bir verimlilikle üretebileceği ürünlerde uzmanlaşması gerekmektedir. Bu yaklaşım, dış ticaretin sadece maliyet avantajları üzerine kurulu olmadığını, aynı zamanda üretimdeki karşılaştırmalı üstünlüklerin de dış ticareti şekillendirdiğini vurgulamaktadır

David Ricardo'nun karşılaştırmalı üstünlükler teorisi, Ricardo, Keynes ve Schumpeter gibi ekonomistler tarafından eleştirilmiş olsa da Marx, Walras ve Marshall gibi diğer önemli ekonomistler tarafından desteklenmiştir. Bu teoriye göre, serbest ticaret koşullarında, bir ülke bazı malları diğer ülkelere kıyasla daha düşük göreceli maliyetlerle üretmekte uzmanlaşır ve diğer ülkelerden, kendilerinin daha düşük göreceli maliyetlerle üretebildiği malları ithal eder. Eğer iki ülke arasında göreceli maliyetler farklı ise, aralarında ticaret gerçekleşir (Harison ve Ertugrul, 2004:279). Bu teori, ticaretin gerçekleşebilmesi için mutlak maliyetlerin farklı olmasına değil, göreceli maliyetlerin farklı olmasına odaklanır.

Ricardo'nun analizinin asıl amacı, serbest ticaretin ülkelere, ithal edilen malların diğer ülkeler tarafından daha az maliyetle veya daha ekonomik olarak üretilip üretilmediğine bakılmaksızın hem yurt içinde üretilen hem de ithal edilen malları tüketme imkânı sunmasıdır. Karşılaştırmalı üstünlükler teorisi, esas olarak üretim ve arz perspektifine odaklanır ve uluslararası ticarete hangi mal türlerinin ticaretini yapacağını belirlemeye yardımcı olur. Bu teori uluslararası ticaret oranlarının nasıl belirleneceği konusuna değinmez. (Buckels, 2004: 106).

1.2.1.2. John Stuart Mill'in Karşılıklı Talep ve Uluslararası Döviz Kuru Teorisi

John Stuart Mill, David Ricardo'nun arz odaklı modelinin talep yönünü ihmal ettiğini belirterek, 1860'larda karşılıklı talep teorisini geliştirerek dış ticaret teorisindeki bu boşluğu doldurmuştur. Bir ulusal ürüne karşı ne kadar ithal ürün teklif edileceğini belirleyen talep mekanizmasına odaklanır. Mill'e göre, ticaret sadece karşılaştırmalı maliyetlere dayalı değil, aynı zamanda arz ve talep koşullarına da bağlıdır. Bir ülkenin, yüksek fiyatına rağmen belirli bir malı ithal etmeye devam etmesi, bu mal için talebin yüksek olduğunu ve fiyat esnekliğinin inelastik olduğunu gösterir. Bu durum, ticaret koşullarının ithalatçı ülke aleyhine, ihracatçı ülkenin lehine dönüşmesine yol açar. Mill, teknolojik gelişmelerin, bir ülkenin daha önce hiç ihraç etmediği malları satın almasına neden olabileceğini ve aynı zamanda ihracat yapılan malların üretim maliyetlerinin düşmesine katkı sağlayacağını ifade etmiştir (Özgenel, 2020:19).

1.2.2.Neo-Klasik Dış Ticaret Teorileri

Neoklasik dış ticaret teorisi, karşılaştırmalı üstünlükler teorisinin bazı eksiklerini gidermek amacıyla gelişmiştir. Bu yaklaşım, işgücünü tek maliyet faktörü olarak görmek yerine, işgücü dışındaki diğer faktörleri de içerecek şekilde fırsat maliyeti kavramına odaklanmıştır (Sinay, 2010: 8). Gottfried Haberler, fırsat maliyeti kavramını kullanarak karşılaştırmalı üstünlükleri açıklamış ve Ricardo'nun modelini daha anlaşılır bir biçimde ifade etmiştir (Yüksel ve Sarıdoğan, 2011:200).

Neoklasik dış ticaret teorisine göre, farklı ülkelerdeki fiyat oranları arasındaki farklar, karşılıklı ticareti tetikler. Farklı üretim ve tüketim yapılarının serbest ticaret ortamında farklı fiyat oluşumlarına sebep olması ve bu durumun ticaret yoluyla kâr elde etme fırsatları sunması nedeniyledir (Ünsal, 2005:13).

Neoklasik ekonomistler, tam rekabet koşullarında, üretim faktörleri olarak emek ve sermayenin kullanıldığı varsayımından hareket ederler. Neoklasik teori, fırsat maliyeti ve faktör donanımı teorisi olmak üzere iki temel gruba ayrılır (Özgenel, 2020: 20). Bu yaklaşım, dış ticaretin sadece işgücü maliyetleri üzerinden değil, aynı zamanda ülkelerin sahip olduğu farklı faktör donanımları ve bu faktörlerin fırsat maliyetleri üzerinden de şekillendiğini vurgular.

1.2.2.1.Vazgeçme (Fırsat) Maliyeti Teorisi

Gottfried Haberler, David Ricardo'nun karşılaştırmalı üstünlükler teorisini daha açık ve etkili bir şekilde yeniden yorumlamış ve bu teorinin bazı sorunlarına çözümler sunmuştur. Ricardo'nun etkinlik değeri temelli yaklaşımını, fırsat maliyeti teorisi ile değiştirerek dış ticaret teorilerine yeni bir boyut kazandırmıştır. Haberler tarafından geliştirilen fırsat maliyeti teorisi, neoklasik iktisatçıların dış ticaret teorilerine önemli bir katkı sağlamıştır (Deviren, 2003:13).

Teoriye göre, bir malın üretiminden vazgeçmenin maliyeti, bu malın üretimini bir birim artırmak için gerekli kaynakların, başka bir malın üretiminden çekilerek serbest bırakılmasıyla elde edilecek miktarla eşdeğerdir. Bu kavram, kaynakların tam istihdam altında kullanıldığı varsayımı üzerine kuruludur. Fırsat maliyeti teorisi, ülkelerin dış ticarete hangi ürünlere odaklanmaları gerektiğini belirlemede kullanılan temel bir prensip olarak ortaya çıkmıştır. Gottfried Haberler, David Ricardo'nun karşılaştırmalı üstünlükler teorisinin bazı noktalarını ele alarak ve Ricardo'nun etkin değer teorisine alternatif olarak fırsat maliyeti teorisini geliştirmiştir. Bu yeni yaklaşım, dış ticaret teorilerine yeni bir perspektif kazandırmıştır (Deviren, 2003:13).

Fırsat maliyeti teorisine göre, bir malın üretiminden vazgeçilerek serbest bırakılan kaynakların, diğer bir malın üretiminde kullanılmasının maliyeti, vazgeçilen ürün miktarına eşittir. Bu durum, kaynakların tam istihdamda olduğu varsayımı altında değerlendirilir. Tam istihdamın sağlanmadığı durumlarda, bir malın üretimini artırmak için diğer malın üretiminden kaynak aktarımı

gerekmez; bu durumda atıl durumda bulunan kaynaklar kullanılarak üretim yapılabilir. Bu koşullar altında, üretimi artırılan malın fırsat maliyeti sıfır kabul edilir (Özgenel, 2020: 20).

1.2.2.2.Faktör Donatımı Teorisi

Karşılaştırmalı üstünlükler teorisinin, uluslararası ticaretteki fiyat farklılıklarını emek verimliliği farklılıkları ile açıklamasına rağmen, bu farklılıkların altında yatan nedenleri tam olarak ele alamadığı görülmüştür. Bu boşluğu doldurmak üzere Eli Heckscher ve Bertil Ohlin tarafından geliştirilen, sonrasında Paul Samuelson'un da katkılarıyla zenginleştirilen faktör donatımı teorisi ya da Heckscher-Ohlin teorisi olarak bilinen yaklaşım, uluslararası ticaretin temellerini daha ayrıntılı bir şekilde incelemiştir (Deviren, 2003:15).

Faktör donatımı teorisi, bir ülkenin üretiminde kullanılan emek ve sermaye gibi üretim faktörlerinin miktarını ve bu faktörlerin üretim maliyetleri üzerindeki etkisini ön plana çıkarır. Emek yoğun ürünler, işgücünün bol ve ucuz olduğu ülkelerde daha düşük maliyetle üretilirken, sermaye yoğun ürünler sermayenin daha bolluğu durumunda daha ucuza mal olur. Teoriye göre, her ülke sahip olduğu üretim faktörlerinin göreceli bolluğuna dayanarak, bu faktörlerle daha verimli üretilebilecek mallarda uzmanlaşmalı ve bu malları uluslararası pazarda sunmalıdır (Seyidoğlu, 2003:64).

Heckscher-Ohlin modeli, ülkeler arasındaki faktör donatımlarının farklılığına dayanır. Faktör donatımı iki ana kategori altında incelenir: fiziksel ve ekonomik. Fiziksel açıdan, faktör donatımı üretim faktörlerinin fiziksel miktarları ve stoğu ile ilgilidir ve arz tarafından değerlendirilir. Ekonomik açıdan ise, faktör donatımları faktör fiyatlarına göre tanımlanır ve arz ile talebin etkileşimiyle şekillenir. Bir ülkenin göreceli olarak zengin olduğu faktörlerin fiyatının daha ucuz olduğunu ifade eder (Özgenel, 2020:21). K. Lancaster, bir ülkede yoğun olarak kullanılan ve ithal edilen bir malın üretiminde kritik olan faktörün, bu ülkede diğer ülkelere kıyasla daha kıt olduğunu belirtmiştir.

Heckscher-Ohlin teorisi, üç alt teoriye ayrılır (Yüksel ve Sarıdoğan, 2011:200):

- Faktör Fiyatı Eşitleme Teorisi: Serbest dış ticaretin, uluslararası düzeyde faktör fiyatlarını eşitleyeceğini öne sürer.
- Stolper-Samuelson Teoremi: Bir ülkenin faktör yoğunluğunun, dış ticaret politikaları aracılığıyla o ülkenin gelir ve refah dağılımını etkileyeceğini savunur.
- Rybczynski Teorisi: Bir faktörün arzının artması durumunda, bu faktörü yoğun olarak kullanan malın üretiminin artarken, diğer malların üretiminin azalacağını ifade eder. Bu teoriler, dış ticaretin faktör donatımları, faktör fiyatları ve uluslararası ticaret politikaları ile olan karmaşık ilişkisini açıklamaya çalışır.

Faktör donatımı teorisi, uluslararası ticareti, farklı faktör kaynaklarına sahip ülkeler arasında gerçekleşen endüstriyel mal alışverişini temel alarak yeniden yorumlamıştır. Bu yaklaşım, ülkelerin sahip oldukları farklı üretim faktörleri arasındaki çeşitliliği ve bu çeşitliliğin ticaret üzerindeki etkisini

vurgulayarak, dış ticaret teorisine yeni bir perspektif kazandırmıştır. Faktör donatımı teorisi, özellikle benzer faktör donanımlarına sahip ülkeler arasındaki ticareti ve gelişmiş ülkeler (GÜ) arasında yoğunlaşan endüstri içi ticaretin dinamiklerini açıklama konusunda sınırlılıklar göstermiştir. Leontief'in çalışmasından elde edilen ampirik bulgular, teorinin varsayımlarıyla çelişen sonuçlar ortaya koymuş, bu durum da dış ticaretin karmaşık yapısını açıklamak üzere yeni teorilerin geliştirilmesine zemin hazırlamıştır (Deviren, 2003:17). Bu yeni teoriler, dış ticaretin sadece farklı faktör donanımlarına dayanmadığını, aynı zamanda teknoloji, ölçek ekonomileri ve tüketici tercihlerinin çeşitliliği gibi faktörlerin de uluslararası ticarete önemli roller oynadığını vurgulamaktadır.

1.2.3.Yeni Dış Ticaret Teorileri

Serbest ticaretin genişlemesi ve dış ticaretin artan bir yaygınlık kazanmasıyla, gelişmiş ülkeler (GÜ) ve gelişmekte olan ülkeler (GOÜ) arasındaki ticareti anlamak için karşılaştırmalı üstünlükler üzerine kurulu klasik teoriler yetersiz kalmıştır. Bu durum, 1960'ların başlarında dış ticaret üzerine yeni teorilerin geliştirilmesine ön ayak olmuştur (Deviren, 2004: 2). Bu yeni yaklaşımlar, klasik teorilerin tam istihdam ve sabit getiriler varsayımlarının yerine, artan getiriler ve eksik istihdam gibi daha gerçekçi varsayımları temel almıştır, böylelikle modern dış ticaret teorisinin temelleri atılmıştır (Akkoyunlu, 1996: 71).

Yeni dış ticaret teorileri, uluslararası ticareti daha kapsamlı bir şekilde açıklama amacı taşırken, önceki teorilerin açıklayamadığı alanlarda tamamlayıcı bir perspektif sunmuştur. Yeni yaklaşımlar, bazıları malların çeşitliliğine odaklanırken, diğerleri dış ticaretin genişlemesiyle birlikte yeni ürünlerin ortaya çıkışını ve bu yeni ürünlerin dış ticarete yeni pazarlar yaratmasını ve tam rekabet piyasalarının oluşumunu vurgulamıştır (Özgenel, 2020: 22).

Bu bağlamda, "standart mallar" ve "yeni mallar" kavramları, Kaymakçı'nın vurguladığı düşüncelerin daha iyi anlaşılmasına yardımcı olur. Standart mallar, genellikle uzun süredir piyasada bulunan ve üretim yöntemleri, teknolojisi ve tüketici talepleri açısından istikrarlı olan ürünlerdir. Buna karşılık, "yeni mallar", yenilikçi teknolojilerin kullanımı, ar-ge çalışmalarının sonucu veya değişen tüketici tercihlerine yanıt olarak piyasaya sürülen ürünlerdir. Yeni ürünler, dış ticaret dinamiklerini değiştirerek hem üreticilere hem de tüketicilere yeni fırsatlar sunar ve uluslararası ticaretin yapısal evrimine katkıda bulunur.

Geleneksel ürünler olarak adlandırılan standart mallar, doğal kaynaklar, hammaddeler, gıda ürünleri ve tarımsal ürünler gibi kategorilere aittir. Bu tür ürünler, üreticilerin piyasaya özgün bir yenilik getirmelerini gerektirmeyen, günlük yaşamda sıkça kullanılan ve dış ticaretin vazgeçilmez parçaları olan emtialardır. Bu emtialar, özellikle gelişmekte olan ülkelerin ekonomilerinde önemli bir yer tutmakta ve bu ülkeler bu tür ürünlerin üretimi ve ticaretiyle yakından ilişkilidir (Birleşmiş Milletler Ticaret ve Kalkınma Konferansı (UNCTAD), Gıda ve Tarım Örgütü (FAO), 2017: 5).

Yenilikçi ürünler kategorisinde yer alan yeni mallar ise, piyasaya ve uluslararası ticarete değer katan, inovasyonla ilişkilendirilen ürünlerdir. Bu ürünler, piyasaya yeni sürülen icatlar olabilir veya mevcut ürünlerin üzerine eklenen yeniliklerle farklılaştırılan versiyonları olabilir. Bu tür ürünlerin tüketici üzerindeki etkisi, daha önce deneyimlemediği bir ürünü keşfetme merakıyla tetiklenir, bu da yeni ürünlerin talebini artırır (Abu Qahf, 2001: 321).

Modern dış ticaret teorilerinin gelişiminde önemli bir rol oynayan Krugman (1979) ve Grossman ile Helpman'ın (1993) çalışmaları, dış ticaret teorisine yeni bir perspektif kazandırmıştır. Yeni yaklaşımlar, tam rekabetin varsayımlarını ve olasılıklarını es geçerek, ürünlerin farklılaştırılması ve bu farklılaştırmanın uluslararası ticaret üzerindeki etkilerini merkeze almıştır. Yeni dış ticaret teorisinde, tam rekabetin idealize edilmiş varsayımları bir kenara bırakılmıştır (Özcan, 2019: 32). Yeni yaklaşım, uluslararası ticaretin anlaşılmasında ve analizinde yeni bir çerçeve sunarak, ticaretin dinamiklerini daha iyi kavramamıza olanak tanımaktadır.

1.2.3.1.Nitelikli İşgücü Teoremi

Donald B. Keesing ve Peter B. Kenen'in geliştirdiği "Nitelikli İş Gücü Teorisi", sanayileşmiş ülkeler arası ticaretin nedenlerini detaylı bir şekilde ele alır. Bu teoride, işgücünün nitelikli ve niteliksiz olarak iki ana kategoriye ayrıldığı vurgulanır. Nitelikli iş gücüne sahip ülkelerin, bu tür iş gücünün yoğun olarak kullanıldığı ürünlerin üretiminde uzmanlaşması beklenirken, niteliksiz iş gücüne sahip ülkelerin ise daha çok nitelikli iş gücü gerektirmeyen ürünler üzerinde yoğunlaşmaları önerilir (Polat, 2020: 22).

Seyidoğlu'nun değerlendirmelerine göre, faktör donatımı teorisi ile nitelikli iş gücü teorisi birbirine oldukça yakın konseptlerdir. Her iki teoride de iş gücünün kalitesini artırmak ve fiziksel sermaye oluşturmak için tasarruf yapılması gerektiği üzerinde durulur. Nitelikli iş gücü yoğun ürünler ile sermaye yoğun ürünlerin büyük ölçüde örtüştüğü belirtilir. Bu kapsamda, birçok ekonomist bu iki kategoriyi tek bir çatı altında toplama ve Heckscher-Ohlin teorisini bu yeni gerçeklere uygun şekilde "Neo-Faktör Donatımı Teorisi" olarak güncelleme önerisinde bulunur (Seyidoğlu, 2003: 81-82).

1.2.3.2.Teknoloji Açığı Teoremi

1961 yılında Michael Posner, bir ülkenin belirli bir ürünü geliştirmek ve üretmek için gerekli teknolojik bilgi birikimine sahip olduğunda, bu ürünü piyasaya süren ve pazarlayan ilk ülke olacağını öne sürmüştür. Posner'in teorisine göre, bu ülke, ilgili ürün üzerinde bir tür monopol oluşturarak hem mevcut pazarda hem de gelecekteki pazarlarda lider konumda olacaktır. Bu durum, teknolojik olarak daha geride olan diğer ülkelerin, aynı ürünü üretmeye ve ihraç etmeye başladıklarında dahi, orijinal üretici ülkenin belirlediği fiyatlardan daha düşük fiyatlarla piyasaya sürmelerine neden olur (Kaya, 2008:31).

Taklitçi ülkelerin ihracatçı konumuna gelmelerinin ana nedenleri, yenilik yapan ülkelerin karşılaştığı araştırma ve geliştirme (Ar-Ge) maliyetlerini taşımak zorunda olmamaları ve bu ülkelerin genellikle daha ucuz iş gücü kaynaklarına sahip olmalarıdır. Böylelikle, bu ülkeler, orijinal üretici ülkelerin ayak izlerini takip ederek, daha düşük maliyetlerle üretim yapabilir ve uluslararası pazarlarda rekabet avantajı elde edebilirler. Teknoloji açığı teorisinin özellikle elektronik ve tekstil gibi sektörlerde oldukça geçerli olduğu görülmüştür, bu sektörlerdeki dinamikler ve rekabet koşulları teorisinin temel prensiplerini yansıtan önemli örnekler olarak karşımıza çıkar (Polat, 2020:11). Posner'in bu teorisi, teknolojik inovasyon ve taklitçilik arasındaki ilişkiyi açıklar ve uluslararası ticaretteki ürün yaşam döngüsünün nasıl işlediğine dair önemli içgörüler sunar. Teknolojik liderliğin yanı sıra, düşük maliyetli üretimin uluslararası ticaretteki dinamikleri üzerindeki etkisi, bu teori ile daha iyi anlaşılmaktadır.

1.2.3.3. Ürün Dönemleri Teorisi

Raymond Vernon'un 1966'da ortaya koyduğu ürün yaşam döngüsü teorisi, bazı ülkelerin yeni ürünlerin geliştirilmesi ve üretiminde lider olduğunu ve genellikle bu ürünlerin icatçıları bu ülkelerde bulunduğunu ifade eder. Vernon, bu yeni ürünlerin zamanla, ilk icat edildiği ülkelere, bu ürünleri taklit ederek üreten ülkelere doğru bir geçiş yaptığını, bu süreçte de yeni ürünlerin zamanla eski ürünler kategorisine dahil olduğunu belirtmiştir (Yüksel ve Sarıdoğan, 2011:201).

Vernon'un teorisine göre, bir ürünün yaşam döngüsü boyunca geçirdiği evreler şu şekilde sıralanabilir:

1. **Yenilik Aşaması:** Bu aşamada, ürün ilk defa icat edilir ve üretilir. Genellikle yüksek gelirli, teknolojik olarak gelişmiş ülkeler bu yenilikleri gerçekleştirir. Bu dönemde, ürün pazarı dar olup, üretim maliyetleri yüksektir.
2. **Büyüme Aşaması:** İcat edilen ürün pazarda kabul görür ve talep artışı yaşanır. Bu aşama, ürünün daha geniş bir pazar segmentine yayıldığı ve üretim kapasitesinin arttırıldığı dönemdir.
3. **Olgunluk Aşaması:** Ürün artık geniş bir pazar tarafından benimsenmiş ve pazarda doygunluğa ulaşmıştır. Bu dönemde, üretim maliyetlerini düşürmek ve rekabet avantajı sağlamak için üretimin taklitçi ülkeler gibi düşük maliyetli üretim merkezlerine kaydırıldığı görülür.
4. **Düşüş Aşaması:** Ürünün yaşam döngüsünün son aşamasıdır. Yeni ve daha iyi ürünlerin piyasaya sürülmesiyle birlikte, eski ürünün talebi azalır. Bu dönemde, ürün genellikle düşük maliyetli ülkelere üretilmeye devam ederken, yüksek gelirli ülkeler yeni inovasyonlara yönelir.

Raymond Vernon tarafından geliştirilen Ürün Yaşam Döngüsü Teorisi, teknolojik yeniliklerle ortaya çıkan ürünlerin uluslararası ticaretteki akışını, yenilikçi ülkeler ile taklit yoluyla üretim yapan

ve teknolojik olarak daha geri kalmış ülkeler arasındaki dinamikleri ele alır. Bu teori, teknolojik ilerlemenin dünya çapında farklı ülkelerde farklı zamanlarda gerçekleştiğini ve bu ilerlemenin geniş kitleler tarafından erişilebilir olduğunu vurgular. Vernon'a göre, teknolojik olarak daha eski yöntemlerle üretilen ürünler zamanla eski ürün kategorisine girer ve üretim süreci maliyet avantajına sahip bölgelere taşınır (Deviren, 2004: 5).

Ürün Yaşam Döngüsü Teorisinin temel varsayımları şunlardır (Türker, 2002: 65):

- Üretim yönetimi zaman içinde değişiklik gösterir ve bu değişim ölçek ekonomileri ile şekillenir, yani üretim kapasitesi arttıkça birim başına düşen maliyetler azalır.
- Bilgiye erişim herkes için eşit olabilir; ancak, elde edilen bilgiyi etkili bir şekilde kullanma ve somut ürünlere dönüştürme yeteneği girişimciden girişimciye değişir.
- Bilgiye ulaşmanın bir maliyeti vardır, bu da tüm girişimcilerin aynı bilgiye aynı maliyetle erişemeyeceği anlamına gelir.
- Bir ürün teknolojik olarak eskiye dönüştüğünde, üretim süreci daha maliyet etkin alanlara kayar.
- Gelişmiş ülkelerde girişimcilik kapasitesi homojen olarak kabul edilir.
- Ticaretin gerçekleşmesini etkileyen ticaret engelleri ve taşıma maliyetleri gibi faktörler göz önünde bulundurulur.

Raymond Vernon'un Ürün Yaşam Döngüsü Teorisi, sanayi mallarının uluslararası ticaretini dinamik karşılaştırmalı avantajlar aracılığıyla açıklamaya yönelik olmasına rağmen, üretimin globalleşmesi ve teknolojinin sürekli evrimi ışığında, teorisinin geçerliliği zamanla sorgulanır hale gelmiştir (Deviren, 2004: 7).

1.2.3.4.Tercihlerde Benzerlik Teorisi

Brustam Linder'in geliştirdiği teori, aynı talep yapılarına sahip ülkeler arasındaki ticaret hacminin yüksek olacağını öne sürmektedir. Linder'in analizi, ülkelerin ekonomik yapısının ve faktör donanımlarının ticareti etkilediğini kabul etse de mamul malların uluslararası alışverişinde, talep yapısının daha belirleyici olduğunu vurgular. Bir üründe yurt içi talebin varlığı, o malın üretiminin başlangıç noktası olarak kabul edilir. Bu bağlamda, yurt içinde talep görmeyen bir ürünün yalnızca ihracat amacıyla üretilmesi beklenmez. Yurt içi talebin karşılanmasının ardından, fazla üretim miktarı, benzer talep yapılarına sahip diğer ülkelere ihraç edilir (Türker, 2002: 47).

Linder'in teorisinin temel varsayımları şunlardır (Türker, 2002: 48):

- Benzer gelir düzeyine sahip ülkeler, benzer tüketim tercihlerine ve zevklere sahiptir.
- Her ülke, diğerlerinden farklılaşan özgün ürünlere sahiptir.
- Üretimde ölçek ekonomisinden faydalanılmaktadır.

Mamul malların ticareti, özellikle gelişmiş sanayi ülkeleri arasında, Linder'in Tercihlerde Benzerlik Teorisi'ni güncel dış ticaret ilişkilerini açıklamada etkili bir araç haline getirir. Bu teoriye göre, mamul malların talep yapısı, öncelikle o ülkedeki kişi başına düşen gelir seviyesi tarafından belirlenir. Yüksek kişi başına gelire sahip ülkelerde tüketiciler, genellikle daha yüksek kaliteli ürünleri tercih ederken, daha düşük gelir seviyesine sahip ülkelerin tüketicileri ise genellikle daha düşük kaliteli ürünleri tercih etme eğilimindedirler (Türker, 2002: 47-48). Bu bağlamda, Linder'in teorisi, uluslararası ticaretin sadece üretim faktörlerine dayalı geleneksel teorilerin ötesine geçerek, talep tarafındaki dinamiklerin de ticaret akışlarını şekillendirdiğini ortaya koyar.

1.2.3.5. Ölçek Ekonomileri Teorisi

Ölçek ekonomileri, üretim hacminin artışıyla birlikte işletmelerin birim başına düşen maliyetlerinde meydana gelen azalmayı tanımlar. Bu kavram, işletmelerin üretim kapasitelerini genişlettikçe, maliyet avantajları elde edebileceklerini ifade eder (Sever, 2009: 74). Uluslararası ticaretin ölçek ekonomileri perspektifinden incelenmesi, geniş iç pazarlara sahip ülkelerin hem içsel hem de dışsal ölçek ekonomilerinden yararlanarak üretim maliyetlerini düşürdükleri ve bu sayede ürettikleri malları düşük maliyetle diğer ülkelere ihraç edebildikleri bir çerçeveyi ortaya koyar. Diğer yandan, daha küçük iç pazarlara sahip ülkeler ise genellikle ihracata yönelik üretim yaparak ölçek ekonomilerinden faydalanabilirler (Deviren, 2004: 8).

Ölçek ekonomileri iki ana kategori altında incelenir: içsel ve dışsal ölçek ekonomileri. İçsel ölçek ekonomileri, bir işletmenin üretim hacmini artırdıkça karşılaştığı ortalama maliyetlerin azalmasıyla karakterizedir. Buna karşın, dışsal ölçek ekonomileri, bir endüstrideki toplam üretim miktarının artması sonucu bir işletmenin ortalama maliyetlerinde meydana gelen düşüşü ifade eder (Dura, 2009: 9). Uluslararası ticaret sahnesinde ölçek ekonomilerini etkin bir şekilde kullanabilen ülkeler ve şirketler, büyük bir rekabet avantajına sahiptir. Bu avantaj, özellikle az sayıda büyük firmanın, küçük firmaların rekabet edebilmesi için üretimlerini farklılaştırmaları gerektiği bir ortamda, piyasada baskın hale gelmesini sağlar. Bir firmanın üretim kapasitesi genişledikçe maliyetlerin düşmesi içsel ölçek ekonomisine işaret ederken, endüstri genelindeki üretim artışıyla maliyetlerin azalması dışsal ölçek ekonomisinin bir göstergesidir (Palacioğlu, 2018: 17). Bu çerçevede, ölçek ekonomileri, işletmelerin ve ülkelerin uluslararası ticaretteki başarısını önemli ölçüde etkileyen kritik bir faktördür.

1.2.3.6. Monopolcü Rekabet Teorisi

Edward Chamberlin tarafından geliştirilen monopolcü rekabet teorisi, piyasa yapılarını anlamada önemli bir kilometre taşıdır ve tam rekabet ile tekel arasında bir konumlandırma sunar. Bu teori, ürünlerin benzersizleştirilmesi yönüyle tam rekabetten ayrılırken, birden fazla satıcının bulunması açısından tekel piyasasından farklılaşır. Tam rekabet piyasalarında ürünlerin tamamen

birbirinin aynı olduğu kabul edilirken, tekel piyasalarında piyasanın tamamı tek bir satıcı tarafından domine edilir (Türker, 2002: 93).

Chamberlin'in monopolcü rekabet modeli, bir dizi gerçekçi varsayım üzerine inşa edilmiştir. Bu varsayımlar, piyasa yapısının karmaşıklığını ve ekonomik aktörlerin karar verme süreçlerini daha iyi yansıtır. Bu teorinin öne sürdüğü varsayımlar arasında, piyasada çok sayıda satıcı ve alıcının bulunması, piyasaya giriş ve çıkışların serbest olması, tüketiciler ve üreticiler arasında tam bilginin bulunması, üretim faktörlerinin serbestçe hareket edebilmesi, ürünlerin farklılaştırılması, tam istihdamın varlığı, emek ve sermayenin homojenliği ve bu faktörlerin sektörler arası serbestçe dolaşabilmesi ve ölçüğe göre artan getirilerin olması yer alır (Türker, 2002: 93-94).

Edward H. Chamberlin, piyasa dinamiklerine yeni bir perspektif getirerek, piyasaya yeni giren firmaların sunduğu ürünlerin, mevcut sanayi içerisindeki diğer firmaların ürünlerinden farklı olduğunu belirtmiştir. Bu farklılaşma sayesinde, her firma kendi nişinde bir tür tekel gücü elde eder ve sonuç olarak her bir firmanın aşağı yönlü eğimli bir talep eğrisi oluşur. Chamberlin, ölçek ekonomileri göz önünde bulundurulduğunda, piyasaya yeni girişlerin uzun vadede karları sıfıra indireceğini öngörmüştür. Bu nedenle, birçok monopolistin faaliyet gösterdiği ve tekelci karların azaldığı bir piyasa modeli önermiştir. 1970 öncesinde ürün farklılaşması üzerine detaylı bir analizin yapılmaması, bu teorinin dış ticaret teorisine entegrasyonunu zorlaştırmıştır. Daha sonraki çalışmalarda Spencer (1976), Stiglitz (1977) ve Lancaster (1979), tüketicilerin ürün çeşitliliğinden keyif aldığını ve bu çeşitliliğin tekel gücüne sahip firmalar tarafından üretildiğini vurgulamışlardır. Yapılan çalışmalar, tekel karlarının varlığını ve önemini göstermiş, ancak bu karların miktarını net bir şekilde belirlememiştir. Chamberlin'in teorilerinin dış ticaret teorisine entegrasyonu, Helpman ve Krugman (1985) tarafından geliştirilen sentez yaklaşımı ile sağlanmıştır (Karluk, 2002: 101).

1.3.Dış Ticaret Politikasının Amaçları

Dış ticaret politikaları genellikle, yerel üreticileri yabancı rekabetten korumak ve ekonomik büyümeyi teşvik etmek amacıyla hükümetler tarafından uygulanır. Bu politikalar, siyasi veya ekonomik sebeplerle hükümetlerin müdahalesi sonucunda şekillenir ve ülkelerin ekonomik dinamiklerini canlandırma hedefine yöneliktir (Seyidoğlu, 2007:139-140).

Dış ticaret politikalarının uygulanmasında hükümetlerin izlediği stratejilerin temelinde, yerel üreticileri yabancı rakiplerle olan rekabette korumak ve ülkenin ekonomik gelişimini hızlandırmak amacı yatar. Bu politikalar, ekonominin canlandırılması ve sürdürülebilir bir büyüme patikasına oturtulması hedeflenerek tasarlanır. Hükümetler, siyasi ve ekonomik motivasyonlar doğrultusunda, politikalarını düzenleme ve müdahale etme yetkisine sahiptirler (Seyidoğlu, 2007:139-140). Bu bağlamda, dış ticaret politikaları aracılığıyla uluslararası ilişkilerdeki müdahalelerin temelinde yatan nedenler şu şekilde özetlenebilir (Polat, 2020:16):

- Dış Ticaret Dengesizliklerinin Giderilmesi: Ödemeler bilançosunda yaşanan açıkların kapatılması amacıyla, dış ticaret politikaları ithalat işlemlerini kısıtlama (döviz çıkışını azaltma) ve ihracatı teşvik etme (döviz girişini artırma) yönünde düzenlenir. Bu, dış ticaret dengesizliklerinin azaltılmasına yönelik önemli bir stratejidir.
- Yerel Sanayilerin Korunması: Yerli üretim sektörlerinin, global rekabet koşullarında ayakta kalabilmesi için hükümetler tarafından korunması gerekmektedir. Bu koruma, özellikle dış rekabete karşı koyamayan sektörler için ithalatın sınırlandırılması yoluyla sağlanır.
- Ekonomik Kalkınma ve Sanayileşme: Özellikle gelişmekte olan ülkeler, ekonomik kalkınma ve sanayileşme hedefleri doğrultusunda dış ticaret politikalarını bir araç olarak kullanmaktadırlar. Bu politikalar hem ithal ikamesine dayalı sanayileşmeyi hem de ihracat odaklı sanayileşmeyi destekleyici yönde kurgulanabilir. İlk yöntemde, yerli sanayilerin geliştirilmesi ve korunması amaçlanırken, ikinci yöntemde ihracatın artırılması ve dış pazarlara açılmak hedeflenir.
- Piyasa Tekelleşmesinin Önlenmesi: Yurt içindeki piyasa tekelleşmesini engellemek ve rekabeti artırmak amacıyla, dış ticaret politikaları aracılığıyla ithal ürünlerin piyasaya girişi kolaylaştırılır.
- Dış ticaret politikaları, hükümetlerin ulusal ekonomilerini global ekonomiyle entegre etme çabasının bir parçası olarak, ekonominin liberalleşmesine yönelik adımları içerir. Serbest ticaret ilkeleri benimsenerek, sınırlar ötesi mal ve hizmet akışı teşvik edilir, böylece ekonomik büyüme ve gelişme için yeni fırsatlar yaratılır.
 - Ekonomik istikrarın sağlanması, dış ticaret politikalarının bir diğer önemli amacıdır. İşsizlik ve enflasyon gibi içsel dengesizliklerle mücadelede, hükümetler dış ticaret araçlarını stratejik olarak kullanır. Yabancı mallara olan talebi yerli üretime yönlendirerek toplam talebi artırma ve işsizliği azaltma yoluna gidebilirler. Bu tür politikalar, bazen ihracatın azalması yoluyla işsizliği ihracat yaptıkları ülkelere taşıyabilir (Akçay, 2014: 8)
 - Hükümetler ayrıca, ihracat ve ithalat işlemleri üzerinden alınan vergiler aracılığıyla devlet hazinesine gelir sağlama amacı güder. Bu vergiler, hem devletin mali ihtiyaçlarını karşılamada önemli bir kaynak oluşturur hem de dış ticaret politikalarının düzenlenmesinde etkili bir araçtır. Bazı durumlarda, uluslararası pazarlarda monopol gücü elde etmek amacıyla dış ticaret politikaları kullanılır. Ülkeler, uluslararası piyasalarda tek üretici oldukları ürünlerin ihracatını kısıtlayarak veya az sayıda rakiple kartel oluşturarak monopol pozisyonlarını güçlendirirler. Bu strateji, ürünlerin uluslararası piyasalardaki fiyatlarını artırarak ticaret hadlerini lehlerine çevirmeyi amaçlar (Akçay, 2014: 8).

Ekonomik otarşı, yani ekonomik açıdan kendi kendine yeterli olma hedefi de bazı hükümetlerin dış ticaret politikalarını şekillendiren bir başka motivasyondur. Bu yaklaşım, ülkenin dış dünyaya olan ekonomik bağlarını minimuma indirgeyerek, iç üretimi teşvik etmeyi ve dışa bağımlılığı azaltmayı

hedefler. Sosyal ve siyasal nedenlerle, bazı sektörlerin korunması amacıyla yüksek gümrük vergileri uygulanabilir. Hükümetlerin sosyal veya siyasal nedenlerle desteklemeyi tercih ettikleri endüstrileri dış rekabete karşı koruma amacı güder. Bu tür vergiler, yerli üretimi teşvik ederken, dışarıdan gelen rekabetin olumsuz etkilerini azaltma yoluna gidilir (Seyidoğlu, 2003: 118-119).

1.4.Dış Ticaret Politikalarının Araçları

Günümüzde dış ticaret, sadece ekonomik büyümenin ve dış politikanın bir aracı olmanın ötesine geçmiş, ülkelerin temel varlık nedenlerinden biri haline gelmiştir. Geçmişte dış dünyaya kapalı olan ülkeler ya kendilerini dönüştürmüş ya da dış ticaret stratejilerini gözden geçirerek yeniden şekillendirmişlerdir. Özellikle Kuzey Amerika, Japonya, Batı Avrupa, Çin, Yeni Zelanda ve Avustralya gibi gelişmiş ülkeler, küreselleşmenin de etkisiyle uluslararası ticaretten sağladıkları gelirleri büyük ölçüde artırmışlardır. Bu ülkeler, uluslararası ticaret sahnesindeki başarılarını, uyguladıkları dış ticaret politikalarına borçludurlar. Bu bağlamda, artan global rekabet koşullarında, ülkelerin kendi menfaatlerini korumak adına dış ticaret politikası araçlarının kritik bir öneme sahip olduğu görülmektedir (Hacıoğlu, 2009: 20).

Gelişmiş ülkelerin dış ticaret politikaları, bu bağlamda, hem kendi ekonomik çıkarlarını maksimize etmeye yönelik hem de küresel ticaret sistemini şekillendirmede etkili bir rol oynamaktadır. Bu politikalar, uluslararası pazarda rekabet avantajı elde etme, ulusal sanayileri koruma ve teşvik etme, dış ticaret açıklarını yönetme ve uluslararası ekonomik ilişkileri düzenleme gibi çeşitli amaçlara hizmet eder. Dolayısıyla, uluslararası ticaretin temel aktörleri olarak kabul edilen bu ülkelerin, küresel ticaret politikaları üzerindeki etkisi, onların ekonomik stratejilerinin temel bir bileşenini oluşturmaktadır. Dış ticaretin, uluslararası ilişkiler ve ekonomik büyüme bağlamında ülkeler için stratejik bir öneme sahip olduğu açıktır. Bu durum, gelişmiş ve gelişmekte olan ülkeler arasındaki ekonomik farklılıkları daha da belirginleştirirken, aynı zamanda uluslararası ticaret politikalarının, küresel ekonomik dengeler üzerindeki etkisinin altını çizmektedir (Hacıoğlu, 2009: 20).

Dış ticaretin yönlendirilmesi ve yerel endüstrilerin uluslararası rekabetten korunması amacıyla devletler, çeşitli politika araçlarına başvururlar. Bu araçlar arasında gümrük vergileri, hibe ve sübvansiyonlar, ithalat kotaları ve döviz kontrol mekanizmaları gibi farklı yöntemler bulunmaktadır. Geleneksel olarak, gümrük tarifeleri ülkelerin dış ticaret politikalarında en yaygın kullanılan araçlardan biri olmuştur. Ancak zaman içinde bu tarifelerin etkinliği azalmış ve bunun sonucunda çeşitli yeni politika araçları ve yönetmelikler geliştirilmiştir (Seyidoğlu, 2003: 120).

Dış ticaret politikasında kullanılan araçlar, kısa vadeli ticaret dengelerini etkileyebilecek faktörler olarak değerlendirilir ve bunlar, içerdikleri çeşitlilik göz önünde bulundurularak dört ana kategori altında incelenebilir: Gümrük Vergileri, Tarife Dışı Engeller (Gönüllü İhracat Kısıtlamaları, İthalat Kotaları, Döviz Kısıtlamaları) ve İhracatı Teşvik Etme Yöntemleri. Ulusal ekonomilerin dış ticaretten kaynaklanan olumsuz etkilere karşı korunmasında ve yerli üretimin desteklenmesinde kritik

roller oynar. Gümrük vergileri, ithal edilen mallar üzerine eklenen mali yükler olarak, yerli üreticilerin yabancı rekabete karşı daha rekabetçi hale gelmelerini sağlar. Tarife dışı engeller ise, özellikle miktar kısıtlamaları ve gönüllü ihracat kısıtlamaları şeklinde, belirli ürünlerin ülkeye girişini sınırlayarak yerli pazarın korunmasına yöneliktir. Döviz kontrolü, dış ticaretin finansmanı ve döviz kurlarının istikrarı üzerinde etkili bir araç olarak ön plana çıkar. İhracatı teşvik edici politikalar ise, yerli üreticilerin uluslararası pazarlarda daha rekabetçi olmalarını sağlamak amacıyla devlet tarafından sağlanan finansal destekler ve teşvikler şeklinde kendini gösterir. Dış ticaret politikalarının, hem ulusal ekonomilerin korunması ve desteklenmesi hem de uluslararası ticaretin düzenlenmesi açısından çok yönlü bir yaklaşım gerektirdiğini ortaya koymaktadır. Her bir politika aracının kendi içinde birtakım alt kategorilere ayrılması, bu araçların uygulanış şekillerinin ve amaçlarının çeşitliliğini de gösterir. Dış ticaret politikaları, global ekonomik entegrasyonun arttığı günümüz dünyasında, ulusal ekonomilerin dengesini koruma ve kalkınma hedeflerine ulaşma noktasında vazgeçilmez unsurlardır (Seyidoğlu, 2003: 120).

1.4.1. Gümrük Tarifeleri

Gümrük tarifeleri, uluslararası ticarete en yaygın kullanılan araçlardan biridir ve genellikle ithal edilen malların ülkeye girişinde uygulanan bir vergi türüdür. Bu tarifeler, özellikle yerli üretimi koruma amacı güderek, yabancı malların fiyatlarını artırır ve böylece yerli ürünlerle rekabet etmelerini zorlaştırır. Gümrük tarifelerinin devletler tarafından sıkça tercih edilmesinin temel sebepleri arasında, bu vergilerin yabancı üreticiler tarafından ödenmesi ve elde edilen gelirlerin hükümet bütçesine katkıda bulunarak kamu finansmanını güçlendirmesi veya diğer vergi yüklerinin hafifletilmesi imkânı sunması yer alır (Gençosmanoğlu, 2014: 153).

Gümrük vergileri, dış ticaretteki en eski vergilendirme yöntemlerinden biri olup, genelde malların bir ülkeye ithalatı sırasında alınır. İhracat üzerinden vergi alınması günümüzde oldukça nadir görülen bir durumken, bu nedenle gümrük vergileri daha çok ithalatı yapılan mallar üzerine uygulanır. Gümrük tarifeleri, dış ticaretle ilgili tüm mallar için uygulanan vergi oranlarının belirlendiği kapsamlı listelerdir. Bu tarifeler, özellikle yerli pazarın korunmasını gerektiren ve ulusal çıkarlara uygun olmayan malların ülkeye girişini sınırlayarak, henüz gelişimini tamamlamamış yeni endüstri dallarını uluslararası rekabetin olumsuz etkilerinden koruma görevi görür (Karluk, 2002: 162).

Gümrük vergilerinin kullanılmasının arkasındaki mantık, yerli üreticilerin yabancı rakipleri karşısında korunması ve teşvik edilmesidir. Bu vergiler sayesinde, yerli üreticiler daha rekabetçi fiyatlarla piyasada var olabilirler. Ayrıca, gümrük tarifeleri sayesinde elde edilen gelirler, hükümetlerin çeşitli sosyal ve ekonomik programları finanse etmede önemli bir kaynak oluşturur. Böylece, gümrük tarifeleri hem ekonomik korumacılığın bir aracı olarak işlev görür hem de kamu hizmetlerinin finansmanında kritik bir role sahiptir. Gümrük tarifeleri ve vergileri, uluslararası ticaret politikalarının temel taşlarından biri olarak, yerli endüstrilerin korunmasını sağlamak, yabancı rekabeti

dengelemek ve hükümet gelirlerini artırmak amacıyla kullanılmaktadır. Bu araçlar, ulusal ekonomilerin dışa açıklığına rağmen, yerli üretimin desteklenmesi ve sürdürülebilir kalkınma hedeflerine ulaşılması için önemli birer politika aracı olarak kalmaya devam etmektedir (Gençosmanoğlu, 2014: 153).

İhracat vergisi, özellikle gelişmekte olan ve az gelişmiş ülkelerin ekonomik stratejileri arasında yer alan, ancak günümüzde daha az yaygın olarak karşılaşılan bir vergilendirme yöntemidir. Bu vergilendirme, iki ana yaklaşım altında incelenebilir: Bir yandan, doğrudan ihracat üzerinden alınan vergiler (pozitif anlamda ihracat vergisi); diğer yandan ise, ihracatı teşvik etmek amacıyla vergi iadesi, ihracat primleri veya sübvansiyonlar gibi uygulamalar (negatif anlamda ihracat vergilendirmesi). İhracat vergileri, özellikle ihracat faaliyetleri az sayıda ürüne odaklanmış ülkeler için uygulanabilir bir yöntem olup, bu sayede vergilendirme sisteminin zayıf olduğu ülkelerde hükümetlere önemli miktarda gelir sağlama potansiyeline sahiptir (Tokatlıoğlu, 2005: 49).

Gümrük tarifeleri ve vergilerinin hedefleri, bir ülkenin ekonomik ve sosyal politikalarıyla doğrudan ilişkilidir. Bu hedefler genellikle (Seyidoğlu, 2003: 134):

- Ödemeler dengesi sorunlarını çözmek,
- Hükümete ek gelir kaynakları sağlamak,
- Yerli üretimi dış rekabetten koruyarak desteklemek, şeklinde sıralanabilir.

Gümrük vergileri, kalkınma ve büyüme süreçlerinin finansmanı açısından, özellikle az gelişmiş ülkeler için hayati öneme sahiptir. Bu vergi türü, bu ülkelerin toplam kamu gelirleri içinde önemli bir yer tutar. Az gelişmiş ülkelerde, sanayileşme sürecinin henüz başlamamış olması ve etkin bir vergi sisteminin oluşturulamamış olması nedeniyle, diğer vergi türlerine göre uygulanması daha kolay olan gümrük vergileri, kamu gelirlerinin artırılması için tercih edilen bir yöntem olarak ön plana çıkar (Hacıoğlu, 2009: 21)

Gümrük tarifelerinin uygulanması, bir ülkenin ticaret koşullarını iyileştirerek genel refah seviyesini yükseltme potansiyeline sahiptir. Bu iyileştirme, dış ticaretten elde edilen gelirin artmasıyla mümkün olur. Bir ülkenin ticaret hadlerinin iyileşmesi genellikle başka bir ülkenin ticaret hadlerinin olumsuz etkilenmesi anlamına gelir, bu durum ticaret dengelerinin doğasında var olan bir gerçekliktir (Karluk, 2003: 175).

Dış ticarete gümrük vergilerinin uygulanması her zaman beklenen sonuçları vermez. Örneğin, iki ülke arasında birinin gümrük vergisi uygulaması, karşılıklı olarak misilleme tedbirlerine yol açabilir. Bu tür bir durumda, ticaret hadleri sabit kalırken, ticaret hacmi azalabilir ve sonuç olarak her iki ülkenin de refah seviyesi düşebilir. Ülkelerin dış ticaret hadlerini kendi lehine çevirmek amacıyla uyguladıkları bu tür karşılıklı gümrük vergisi artışlarına "gümrük savaşları" adı verilir (Özbek, 1999: 21-22).

1.4.2. Tarife Dışı Kısıtlamalar

Kota sistemleri, dış ticaret politikalarında kullanılan önemli bir araçtır ve miktar bazında sınırlamalar getirerek tarife dışı engeller arasında öne çıkarlar. Bu tür kısıtlamalar, bir ülkenin dış ticaret aktiviteleri üzerinde kesin bir kontrol sağlayarak, dış ticaret hacmini doğrudan etkileyebilirler. Farklı olarak, tarifelerle karşılaştırıldığında, miktar kısıtlamaları ticarete daha katı ve mutlak bir limit belirler. Bu yöntem, dış rekabete karşı yerel üreticileri koruma, dış ticaret dengesizliklerini düzeltme ve genel olarak ülkenin ekonomik refahını destekleme amaçları için tercih edilir (Karluk, 2003: 162).

Miktar kısıtlamaları veya kotalar, tarifeler benzeri, bir ülkenin ticaret dengelerini iyileştirme aracı olarak kullanılabilir. Ancak, kotaların uygulanması ile elde edilen ticaret dengesi iyileşmeleri farklı yollarla gerçekleşebilir. Özellikle ithalat kotaları, yabancı malların arzının ve yerli talebin elastikiyeti düşük olduğu durumlarda, ithal ürünlerin yurt dışı fiyatlarını düşürüp yerel fiyatları yükseltebilir. Bu tür bir durum, ithalat kotalarının uygulandığı bir senaryoda, ticaret dengelerinin ülke lehine geliştiği şeklinde yorumlanabilir. Eğer kota uygulanan ülkede ihracatçılar yeterli düzeyde bir organizasyona sahipse ve fiyatlandırmada esneklik sağlayabiliyorsa, bu durum dış ticaretten elde edilen kazançlar açısından olumlu sonuçlar doğurabilir (Özbek, 1999: 22)

2.BÖLÜM: TÜRKİYE'DE DIŞ TİCARET VE EKONOMİK BÜYÜME

2.1.Ekonomik Büyümenin Tanımı

Ekonomik büyüme, bir ülkenin ekonomisinde üretilen mal ve hizmetlerin miktarındaki artış olarak tanımlanır. Bu artış, belirli bir zaman dilimi içinde üretim ve gelirin artmasıyla ilişkilendirilir. Genelde ekonomik büyüme, bir ülkenin kişi başına düşen Gayri Safi Yurtiçi Hasıla'sının (GSYH) artışı şeklinde ölçülür (Köksal, 2016: 16). Toplam üretim kapasitesinin genişlemesi olan bu büyüme, nüfus artış hızını aştığı zaman kişi başına geliri artırarak ülkenin genel refah seviyesini yükseltir (Seyidoğlu, 2003: 97).

Ekonomik büyüme hem gelişmiş hem de gelişmekte olan ülkeler için hayati önem taşır. Gelişmiş ülkeler ekonomik büyümeye odaklanırken, gelişmekte olanlar daha çok ekonomik kalkınmayı hedefler. Ekonomik kalkınma, ekonomik büyümenin yanı sıra toplumda gelir dağılımını iyileştirme, işsizliği azaltma ve ekonomik ile sosyal kurumları modernleştirmeyi de içerir (Özel, 2012: 64).

Bir ülkenin iktisadi büyümesi, o ülkenin üretim kapasitesi ve verimliliği ile doğrudan ilişkilidir. Ekonomik büyümenin sağlanması iki temel yolla mümkündür: Birincisi, daha önce tam olarak kullanılmayan ekonomik kaynakların daha etkin kullanılması; ikincisi, tam istihdamda kullanılan kaynaklara yeni kaynakların eklenmesi. Ekonomik büyüme teorileri genellikle tam istihdam durumunda gerçekleşen büyümeye odaklanır. Bu büyüme, üretim faktörlerinin sayısal artışını ve bu artışın üretimdeki niceliksel yükselişi ifade eder (Özden, 2014: 14).

Ekonomik büyüme kavramı, bir ülkenin ekonomik performansının temel bir göstergesi olarak kabul edilir. Bu süreçte, teknolojik gelişmeler ve inovasyon, kaynakların daha verimli kullanımını teşvik ederek büyümeyi destekler. Ekonomik büyüme ile birlikte toplumsal refahın artırılması ve yaşam standartlarının yükseltilmesi gibi sosyal hedeflere ulaşılması daha olası hale gelir. Ekonomik büyüme ve kalkınma, bu nedenle sadece ekonomik bir hedef olmanın ötesinde, geniş kapsamlı toplumsal ve politik iyileştirmeleri de beraberinde getirir.

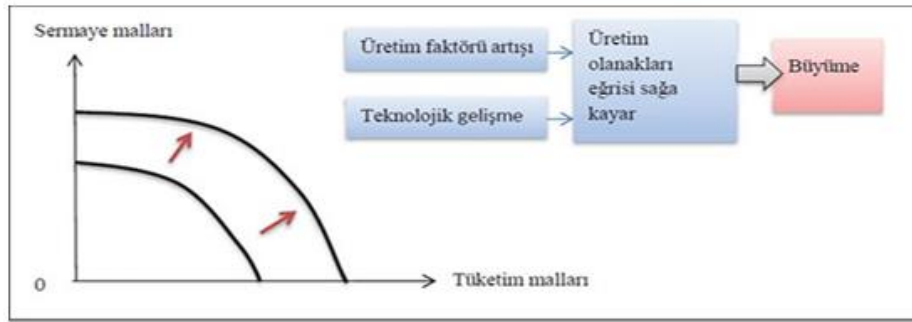
Ekonomik büyüme, sanayi devrimiyle başlayarak tarih sahnesinde önemli bir yer edinmiştir. Bu kavram, genelde bir ülkenin bir yıl içinde ürettiği toplam mal ve hizmet miktarının nüfusa oranlanması ile ifade edilir. Yıllık üretimdeki artış, ülkenin ekonomik büyümesinin bir göstergesi olarak kabul edilir. Hem belirli bir yıldaki üretim artışı hem de o süreçte gerçekleşen reel Gayri Safi Yurtiçi Hasıla (GSYİH) artışı olarak tanımlanabilir (Bocutoğlu ve Berber, 2005:414-416). Gerçekte, ekonomik büyüme, ekonomik performans endeksinin sürekli ve gerçek anlamda artmasıyla ölçülür (Belattaf, 2010:7).

Ekonomide, reel milli gelirdeki değişiklikler doğrudan büyümeyi etkileyen faktörlerdendir. Mal ve hizmetlerin alım satımı, gelir elde etmenin temel yollarından biridir. Bu, ekonomik

büyümenin, toplam çıktı ve gelirden bir artışa neden olduğunu gösterir; dolayısıyla ekonomik büyüme hesaplaması, milli gelir hesaplamasıyla özdeşdir (Şimşek ve Kadılar, 2010: 117). Ajamiyah'ın belirttiği gibi, ekonomik büyüme, GSYİH'deki bir artışın yanı sıra kişi başına reel gelirdeki artış da içermelidir. Bu, nüfus artış hızından daha yüksek bir ekonomik büyüme oranı gerektirir ve şu denklemle ifade edilir (Ajamiyah, 2006:74):

Reel ekonomik büyümenin sürdürülebilir olması için, kişi başına gelirden sağlanan artışın uzun vadeli ve geçici olmayan bir artış olması şarttır. Örneğin, 1980'lerin başında ve 1990'larda, petrol fiyatlarındaki artış, Petrol İhraç Eden Ülkeler Örgütü (OPEC) üye ülkelerinde GSYİH'da önemli bir artışa sebep olmuş ve buna bağlı olarak gelirlerde artışa neden olmuştur. Ancak bu artış, fiyatların düşmesiyle kısa sürede geri dönüşüm yaşamıştır.

Şekil 2. Üretim Olanakları Eğrisiyle Büyüme

Kaynak: (Polat, 2020:19)

Ekonomik büyüme, bir ülkede bir yıl boyunca üretilen nihai mal ve hizmetlerin toplam değerinde görülen artış olarak tanımlanabilir. Bu değer artışı, Gayri Safi Yurtiçi Hasıla (GSYİH) veya Gayri Safi Milli Hasıla (GSMH) olarak ifade edilir ve ekonomideki genişlemeyi gösterir (Kaynak, 2015: 2). Bu genişleme, ekonominin mal ve hizmet üretim kapasitesinin artması anlamına gelir.

Ülkelerin ekonomik büyümesini analiz etmek için üretim olanakları eğrisi kullanılabilir. Bu eğri, ülkenin kaynaklarını tam ve etkin bir şekilde kullanarak ulaşabileceği maksimum mal ve hizmet üretimini temsil eden bir geometrik yerdir. Eğer üretim faktörlerinin arzında bir artış olur veya teknolojik ilerleme kaydedilirse, üretim olanakları eğrisi sağa doğru kayar. Bu sağa kayma, ülkenin mal ve hizmet üretim kapasitesinin genişlediğini ve dolayısıyla ekonomik büyümenin gerçekleştiğini gösterir (Polat, 2020:19).

Üretim faktörlerinin arzındaki artış, yatırımların çoğalması, iş gücüne katılımın artması veya doğal kaynakların daha etkin kullanılması şeklinde olabilir. Teknolojik ilerlemeler ise daha verimli üretim metodlarının devreye girmesi, yeni üretim teknolojilerinin kullanılması ve otomasyon gibi faktörlerle ilişkilendirilebilir. Bu tür değişiklikler, ekonomik yapıda kalıcı ve sürdürülebilir büyümelere yol açar. Ekonomik büyüme ayrıca, toplam talep ve toplam arz faktörlerinin etkileşimiyle de açıklanabilir. Talep tarafındaki artışlar, üretimdeki artışları tetikleyebilirken, arz tarafındaki

iyileştirmeler üretim kapasitesini artırarak ekonomiyi genişletir. Böylece, bir yıl içinde ülkenin ekonomik performansı, GSYİH veya GSMH'daki artışla ölçülmüş olur. Ekonomik büyüme, bir ülkenin ekonomik refahının ve kapasitesinin genişlemesiyle doğrudan ilişkilidir ve hem içsel hem de dışsal faktörlerle şekillenen karmaşık bir süreçtir.

Aşağıda Tablo 2’de Türkiye’de son 20 yıldaki GSYH hacim endeksi ve bununla birlikte mal ve hizmet ihracatı ve ithalatı endeksleri gösterilmiştir. Tablodan da okunabileceği gibi GSYH’ye paralel olarak son 20 yılda mal ve hizmet ihracatı ve ithalatı miktarları da artmıştır. GSYH endeksi 2004’te 85,0’dan 2023’te 220,2’ye yükselmiştir. Aynı yıllar içerisinde mal ve hizmet ihracatı 81,5’ten 220,9’a ve mal ve hizmet ithalatı da 91,4’ten 206,8’e yükselmiştir.

Tablo 2. Son 20 yılda Türkiye’de Gayri Safi Yurtiçi Hasıla Endeksi ve İhracat/İthalat Rakamları

Yıl	GSYH %	Mal ve Hizmet İhracatı %	Mal ve Hizmet İthalatı %
2004	85,0	81,5	91,4
2005	92,7	88,3	102,5
2006	99,3	93,4	109,9
2007	104,4	99,9	120,5
2008	105,1	103,8	117,2
2009	100,0	100,0	100,0
2010	108,6	101,7	119,4
2011	120,5	114,9	137,2
2012	126,2	131,5	138,1
2013	137,2	138,0	153,2
2014	143,9	147,8	153,6
2015	152,5	152,6	154,6
2016	157,6	149,9	159,3
2017	169,3	168,5	176,2
2018	174,6	183,8	165,3
2019	176,1	193,5	157,1
2020	179,0	165,2	167,7
2021	200,1	206,6	170,5
2022	210,8	227,1	185,1

2023	220,2	220,9	206,8
------	-------	-------	-------

Kaynak: TÜİK

2.2.Ekonomik Büyüme Teorileri

Ekonomik büyüme teorileri ve dış ticaret teorileri, etkili üretim faktörlerinin tespit edilmesi açısından benzer yollar izler. Her iki teori de bir ülkenin ekonomisinde hangi faktörlerin öne çıktığını ve bu faktörlerin nasıl bir büyüme oranına katkı sağladığını analiz etmeye çalışır. Bu faktörler aynı zamanda kişi başına düşen milli gelirin artışıyla da doğrudan ilişkilidir. İçsel büyüme teorileri bu sürecin merkezinde yer alır ve büyümenin esas kaynağını tespit etme amacını taşır (Özgenel, 2020: 32).

Tarih boyunca, ekonomik büyüme anlayışı zamanla evrilmiştir. Örneğin, fizyokratlar ekonomik büyümeyi esas olarak toprak ve tarıma bağlı olarak görürken, bu sektörün üretim, sanayi ve ticaret faaliyetlerinden daha fazla değer yarattığına inanıyorlardı. Bu yaklaşım, Adam Smith ve klasik ekonomi okulunun yükselişiyle değişime uğramıştır. Modern ekonomik büyüme teorileri, fizyokratların toprak merkezli yaklaşımını genişleterek, sermaye birikimi, gelir tasarrufları, nüfus artışı, piyasa rekabeti, iş gücünde ve üretim tekniklerinde uzmanlaşma gibi konuları da dikkate alır. Bu faktörler, üretim fonksiyonlarının daha kapsamlı bir şekilde değerlendirilmesini sağlar ve böylece ekonomik büyümenin daha dinamik bir analizini mümkün kılar.

Günümüzde, ekonomik büyüme teorileri, ülkelerin üretim kapasitelerini artırma ve sürdürülebilir büyüme sağlama konusunda önemli bir rehber işlevi görür. Teoriler, makroekonomik politikaların şekillendirilmesinde ve üretim faktörlerinin etkin kullanımında kritik rol oynar. Küresel ekonomik dinamiklerin anlaşılmasında ve uluslararası ticaretin teşvik edilmesinde de merkezi bir öneme sahiptir. Bu teorik çerçeveler, ekonomik politika yapıcılara, hangi sektörlerin desteklenmesi gerektiği, hangi alanlarda yatırım yapılması gerektiği ve hangi reformların uygulanması gerektiği konusunda yol gösterir.

Tablo 3. Ekonomik Büyüme Teorileri

Büyüme Teorisi	Büyümenin Kaynağı	Büyümenin özelliği
Klasik Büyüme Teorileri Adam Smith (1776) David Ricardo (1817) T.R. Malthus(1799)	İşbölümü Artık değerın Yatırıma dönüşmesi	Sınırlı Büyüme Tarımda AVK nedeniyle sınırlı büyüme. Nüfus Kanunu nedeniyle sınırlı büyüme
Post-Keynesyen Büyüme Modeli R.Harrod (1939) E. Domar (1946)	Tasarruf ve Yatırımlar	Kararsız denge
Neoklasik Büyüme Modeli (Dışsal Büyüme Modeli) R.solow (1956)	Dışsal olduğu kabul edilen nüfus ve teknolojik gelişme	Teknolojik gelişmenin yokluğu nedeniyle geçici büyüme
Yeni Büyüme Teorileri (İçsel Büyüme Teorileri) P. Romer (1986) R.Lucas (1988) R.Barro (1990)	Fiziki sermaye, beşeri sermaye, teknoloji, kamu sermayesi ve mali araçlar	Büyümenin içsel olması, devletin yenilenmesi ve tarihsel gelişimin dikkate alınması

Kaynak: (Özgenel, 2020: 33)

2.2.1.Klasik Büyüme Teorileri

Klasik ekonomik büyüme teorisine göre, büyüme süreci esas olarak tasarruf ve yatırım gibi iki temel ekonomik faktöre dayanmaktadır. Bu teoriye göre, tasarrufların artışı, doğrudan sermaye birikimine ve dolayısıyla ekonomik büyümeye yol açar. Teori, tasarrufların yatırıma dönüşeceği varsayımına dayanır; bu nedenle tasarruflardaki bir düşüş, yatırımların azalmasına ve ekonomik büyüme hızının yavaşlamasına sebep olur (Kamacı, 2012:24).

Klasik teori, yatırım ve tasarruf arasındaki bu denkliliği savunurken, yatırımın üretken kapasite üzerindeki pozitif etkilerini vurgular ancak gelir üzerindeki doğrudan etkilerini genellikle göz ardı eder. Dış ticaretin sağladığı statik faydaları, örneğin kaynak tahsisi ve ölçek ekonomilerini ön plana çıkarırken, dinamik faydaları, özellikle bilgi ve teknoloji transferini yeterince dikkate almaz.

Klasik büyüme teorisinin ana varsayımları şunlardır:

- Tasarruf ve sermaye birikimi sürekli ve ardışık bir mekanizmadır.
- Kısa vadede ücretler, emek arzı ve talebine göre belirlenir.
- Uzun vadede ücretler genellikle asgari ücret düzeyinde sabit kalır.
- Ekonomi, tam istihdamın sağlandığı tam rekabetçi bir piyasa yapısında işler.
- Sanayi sektöründe teknik gelişmeler dinamik ve dönemsel iken, tarım sektöründe daha sürekli bir gelişme söz konusudur.
- Ekonomi, azalan verimler yasasına tabidir.
- Üretim fonksiyonu sabit kabul edilir.

Teorinin öncüleri arasında Adam Smith, David Ricardo ve Thomas Malthus gibi düşünürler yer alır. Klasik büyüme teorisi, reel GSYİH'deki büyümenin geçici olduğunu öne sürer. Bu teoriye göre, birim başına reel GSYİH asgari geçim seviyesinin üzerine çıktığında, nüfus artışı bu artışı dengeleyerek gelir seviyesini asgari düzeye çeker (Bağırta, 2018: 10). Klasik teori ekonomik döngüler ve nüfus dinamikleri üzerinde derinlemesine bir perspektif sunar ve ekonomik politikaların şekillendirilmesinde kritik bir rol oynar.

Klasik ekonomi teorisi, ekonomik büyümenin esas olarak tasarruf ve yatırım mekanizmalarına bağlı olduğunu öne sürer. Bu çerçevede, tasarrufların artışı doğrudan yatırımlara dönüşür ve böylece sermaye stokunun genişlemesini sağlar, sonucunda da ekonomik büyüme gerçekleşir. Klasik teori, tasarruf ile yatırım arasındaki bu doğrudan ilişkiye vurgu yaparken, tasarruflardaki bir düşüşün yatırımları azalttığını ve bu durumun büyüme hızını yavaşlattığını belirtir (Kamacı, 2012: 24).

Klasik ekonomi teorisinin incelenmesinde, yatırımın üretim kapasitesi üzerindeki etkileri ele alınırken, gelir üzerindeki etkileri genellikle göz ardı edilir. Dış ticaretin kaynak dağılımında sağladığı statik faydalar, örneğin ölçek ekonomileri ve verimlilik, üzerinde durulurken, dinamik faydaları olan bilgi ve teknoloji transferi yeterince değerlendirilmez. Klasik teoride, reel GSYİH büyümesinin geçici olduğu kabul edilir. Eğer kişi başına düşen reel GSYİH, asgari geçim düzeyinin üzerine çıkarsa, bu durum hızlı nüfus artışı ile dengelenir ve GSYİH'yi asgari geçim düzeyine geri çeker. Bu teorinin öncülerinden Adam Smith, David Ricardo ve Thomas Malthus'tur ve bu düşünürler ekonomik döngülerin ve demografik değişikliklerin büyüme üzerindeki etkilerini vurgulamışlardır (Bağırta, 2018: 10).

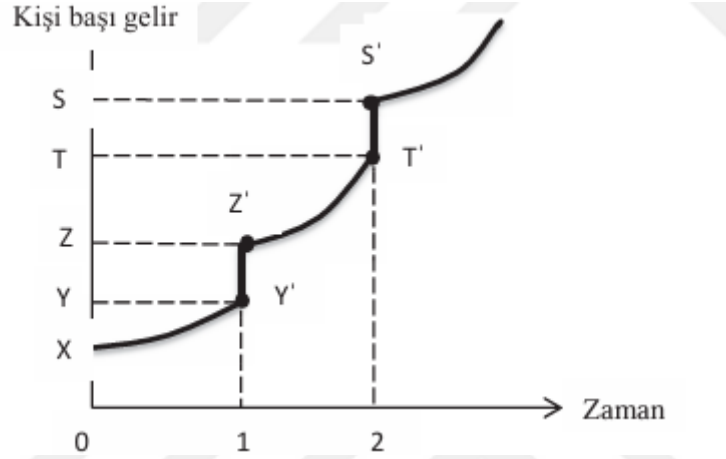
2.2.1.1. Adam Smith'in Ekonomik Büyüme Modeli

Adam Smith'in "Ulusların Zenginliği" adlı eseri, 1776 yılında yazıldığında, ekonomik büyümenin temelini iş bölümü ve uzmanlaşma olarak tanımlamıştır. Smith, bir işçinin aynı görevi sürekli olarak yerine getirmesi durumunda, bu işte giderek daha yetenekli hale geleceğini ve böylece üretimdeki verimliliği artıracığını vurgular. İşçilerin sadece belirli üretim aşamalarına odaklanmaları, zaman kaybını önler ve süreçler arası geçiş sürelerini azaltır. İş bölümünün makine kullanımını teşvik ettiğini ve bu sayede üretim verimliliğinin daha da arttığını belirtir.

Smith'e göre, iş bölümü sayesinde her işçi bir üretim sürecindeki belirli bir bölümde uzmanlaşır. Bu uzmanlaşma, her aşamada üretim kapasitesini maksimize eder ve genel olarak verimliliği artırır. Verimlilikteki bu artış, kişi başına düşen gelirden ve dolayısıyla satın alma gücünde bir yükselişe neden olur. Satın alma gücündeki bu artış, tüketici talebini canlandırır ve üretimde bir artışa yol açar. Arzın bu artışını desteklemek için daha fazla makine kullanımı gereklidir ve bu durum sermaye birikimini hızlandırır. Smith, bu sürecin tüm kaynaklar tükenene kadar devam edeceğini öne sürer. Böylece, iş bölümü ve uzmanlaşma ekonomik büyüme sürecini sürekli bir döngü içinde tutar (Mert, 2017: 136-137).

Bu sürecin çekirdeği, iş bölümünün sağladığı koordinasyon ve uzmanlaşma sayesinde, her bireyin veya grubun, belirli bir işlem veya görev üzerinde yoğunlaşması ve bu alanda derinleşerek daha hızlı ve etkili çalışmasıdır. Smith'in analizi, modern ekonomilerin nasıl daha verimli ve üretken hale gelebileceğinin temel bir açıklamasını sunar ve bu teorinin günümüzdeki iş dünyası ve endüstriyel uygulamalara olan etkisini gözler önüne serer.

Şekil 3. Smith'in Büyüme Teorisi

Kaynak: (Köksal, 2016: 26-27)

Grafiksel bir analizde, ekonomideki teknolojik ilerlemeler zaman içerisinde X gelir düzeyinden başlayarak ekonomik büyüme çizgisini XY' doğrultusuna taşır ve böylece Y noktasında daha yüksek bir gelir düzeyine ulaşılır. Bu gelişmelerin etkisiyle, ülke ekonomisine bir ani şok gelirse ve uzmanlık alanlarında ilerlemeler olursa, ekonomi daha da yükselerek Z noktasındaki daha üst bir gelir düzeyine erişir. Uzmanlaşma ve teknolojik ilerlemeler bir araya geldiğinde, büyüme çizgisi T noktasına kadar daha dik bir yükseliş gösterir. Eğer ekonomide yeni bir değişim meydana gelirse, bu süreç tekrarlanır ve büyüme çizgisi daha da yükselir. Grafikte gösterilen bu yükselişler, sistemli ve sürekli bir ilerleme sergiler (Köksal, 2016: 26-27).

Smith'in yaklaşımına göre, teknoloji ve uzmanlaşma birbirlerini etkileyerek ekonomik büyümeyi şekillendirir. İş bölümünün sonucu olarak gerçekleşen verim artışı, nitelikli işgücü tarafından üretilen üretken bilginin bir sonucudur. Smith, nitelikli işgücü ve büyüme arasındaki ilişkiyi detaylı bir şekilde ele almamıştır. Adelman'a göre, Smith'in modelinde teknolojik yenilikler kendiliğinden oluşur ve bu yeniliklerden faydalanabilmek için gereken kapital birikimine ihtiyaç vardır. Bu bağlamda, Smith modelinde teknolojik yenilikler ve nitelikli işgücü, büyüme süreci içerisinde yeterince değerlendirilmemiştir (Gürak, 2016: 58). Bu analiz, ekonomik büyüme sürecinde teknolojinin ve işgücü kalitesinin oynadığı rollerin karmaşıklığını ve birbiriyle olan etkileşimlerini vurgulamaktadır. Ekonomik büyümenin sadece birkaç değişkenin etkileşimiyle değil, aynı zamanda bu değişkenlerin evrimi ve birbirleriyle olan ilişkileri sayesinde şekillendiği anlaşılmaktadır.

2.2.1.2. Thomas Robert Malthus'un Ekonomik Büyüme Modeli

Thomas Malthus, 1798 yılında yayımlanan "Nüfus İlkesi Üzerine Bir Deneme" isimli çalışmasında, sürekli nüfus artışının yol açacağı gıda kıtlığı ve bunun sonuçları üzerine bir nüfus teorisi geliştirmiştir. Malthus'un teorisi, nüfusun kendi kendine bırakıldığında en uygun koşullar altında bile 25 yıllık periyotlarda iki katına çıkabileceğini öne sürer. Bu nüfus artışı, ölüm oranlarının düşmesiyle daha da belirginleşirken, doğum oranlarının büyük ölçüde sabit kaldığı gözlemlenmiştir, çünkü bu oranlar sosyo-biyolojik faktörlere bağlıdır (Hiç, 1976: 11).

Malthus, gıda üretiminin aritmetik bir dizi ile arttığını, buna karşın nüfusun geometrik bir diziyle arttığını iddia etmiştir. Tarım sektöründe azalan verimler kanununun etkili olduğunu gösterir (Sinay, 2010: 18). Malthus ayrıca, teknolojik ilerlemenin, nüfus artış hızını desteklemesine rağmen, istihdam olanaklarının kısıtlı kalması nedeniyle işsizlik ve yoksulluk sorunlarının ortaya çıktığını belirtmiştir. Onun modelinde, toprak ve emeğin kullanımıyla elde edilen reel gelir, sabit toprak miktarı göz önünde bulundurulduğunda, nüfus arttıkça emek verimliliği azalan bir şekilde değişim gösterir. Sabit toprak miktarı ve mevcut teknoloji göz önüne alındığında, nüfus artışı milli geliri daha az oranda artırır ve bu da kişi başına düşen gelirden azalmaya yol açar (Köksal, 2016: 28). Bu teori, modern ekonomik düşüncelerde nüfus artışının ekonomik büyüme üzerindeki potansiyel baskılarını ve sınırlamalarını vurgular. Malthus'un öngörülerini, nüfus artışının sürdürülebilir kalkınma üzerindeki olumsuz etkilerini ve kritik kaynakların yönetimi ile ilgili zorlukları ortaya koymaktadır.

2.2.1.3. Keynesyen Büyüme Teorileri

1936 yılında John Maynard Keynes, Büyük Buhran'ın ardından ekonomilerin nasıl iyileşebileceğini ele aldığı "İstihdam, Faiz ve Paranın Genel Teorisi" adlı eserini yayımlamıştır. Bu çalışma, klasik ekonomik teorilere meydan okuyan, talep odaklı bir yaklaşım sunar. Keynes, büyük ekonomik çöküşler sonrası ekonomik toparlanmanın anahtarının talep artışı olduğunu öne sürer. Bu yaklaşım, gelir artışının, çarpan etkisi yoluyla toplam talebi artırarak sağlanabileceğini savunur.

Keynes, ekonomiye klasik teoriden farklı bir bakış açısı getirerek, toplam harcamaların ekonominin arz tarafını nasıl etkilediğini incelemiştir. O, tam istihdamın, talebi ve toplam harcamaları canlandırarak sağlanabileceğine inanmış ve bu süreçte devletin ekonomiye aktif müdahalesinin önemini vurgulamıştır (Köksal, 2016: 31). Keynes, kısa dönemde işsizliği azaltma yönünde önerilerde bulunmuş olsa da teknolojik yenilikler ve nitelikli işgücü gibi uzun dönem büyüme faktörlerine dair detaylı modeller geliştirilmemiştir.

Keynes'in modelinin bazı özellikleri şunlardır:

- Eksik istihdam durumunda bile ekonomik denge mümkündür.
- İşgücü piyasasında ücretler, arz ve talep dengesiyle belirlenmez; ücretler düşmeye karşı direnç gösterir.

- Say yasası geçerli değildir; arzın esnek olduğu kabul edilse de etkin talep arz miktarını belirler.
- Faiz oranları para arzı ve talebi tarafından belirlenir.
- Ekonomik beklentiler önemli bir rol oynar.
- Tam istihdam sağlanamadıysa ve özerk yatırımlar yetersizse, kamu müdahalesi şarttır.
- Teknolojik yeniliklerle büyüme arasındaki ilişki ve nitelikli işgücü ile büyüme arasındaki ilişkiler ele alınmamıştır (Gürak, 2016: 70).

Keynes'in teorisi, özellikle kısa dönem ekonomik politikalarının şekillendirilmesinde derin etkiler yaratmıştır ve modern makroekonomik düşüncenin temel taşlarından biri olarak kabul edilir. Ancak, uzun vadeli büyüme dinamiklerini açıklama konusunda bazı sınırlılıklar içermektedir.

Keynesyen büyüme modeli, büyümenin esas itibarıyla kamu harcamalarının artışına dayandığı bir çerçevede sunar ve bu modelde yatırımların milli gelir üzerindeki etkileri ön plana çıkarılmıştır. Bu modelin temelini, çarpan ve hızlandıran mekanizmalar oluşturur. Çarpan mekanizması, ekonomik genişlemenin otonom yatırımlar aracılığıyla ve bu yatırımlarda meydana gelen artışların milli gelire yansımaları şeklinde gerçekleştiğini ifade eder. Otonom yatırımlardaki bir artış, çarpan mekanizması vasıtasıyla milli gelirin yükselmesine sebep olur (Kamacı, 2012: 34).

Keynes'in teorisine göre, yatırımlar kısa dönemde ekonomik dengeyi belirleyen, gelirden bağımsız talep yaratıcı harcamalar olarak işlev görür. Yatırımlar, üretim kapasitesini ve kapasite kullanımını doğrudan etkileyerek ekonomideki toplam üretim olanaklarını artırır. Her yıl aynı miktarda yatırım yapılmasıyla dengeli bir büyüme sağlanması mümkün değildir; zira bir dönemdeki tam istihdam geliri, bir sonraki dönemin tüm çıktısını karşılamaya yetmeyebilir. Bu nedenle, dengeli büyümenin sağlanabilmesi için gelir ve yatırımların sürekli olarak artırılması gereklidir (Şiriner ve Doğru, 2005:165).

Keynes yatırımların geliri artırıcı etkisini vurgulamış, ancak bu etkinin üretim kapasitesini nasıl etkilediğini detaylandırmamıştır. Bu noktada, özellikle Post-Keynesyen ekonomistler olan Harrod ve Domar, kendi modellerinde yatırımların kapasite artırıcı rolüne dikkat çekmişlerdir (Şentürk, 2007:64). Keynesyen model, ekonomik politika yapıcılarını için kısa vadeli çözümler sunarken, Harrod-Domar modeli gibi teoriler, uzun vadeli büyüme stratejilerinde yatırımların rolünü daha ayrıntılı ele alır.

2.2.1.4. Harrod Domar Modeli

Ray Harrod ve Evsey Domar tarafından geliştirilen Harrod-Domar büyüme modeli, ekonomik büyüme teorilerine önemli katkılarda bulunmuştur. Bu model, yatırım ve tasarrufların ekonomik büyüme için zorunlu olduğunu ve Gayri Safi Yurtiçi Hasıla'nın (GSYİH) belirli bir yüzdesinin

yatırıma yönlendirilmesi gerektiğini önermektedir. Model, yatırım miktarlarının artışının sermaye birikimini teşvik ettiğini ve bunun sonucunda gelirin artacağını savunur. Bu modelde, ekonomik kararların sadece devlet tarafından değil, aynı zamanda özel sektördeki karar vericiler tarafından da alınması gerektiğine inanılır (Özgenel, 2020:41).

Harrod-Domar modeli, özellikle Gelişmekte Olan Ülkeler (GÖÜ) için, yetersiz sermaye birikimi ve yatırım sorunlarına bir çözüm olarak dış borçlanmayı önermiştir. Dış borçlanmanın beklenen başarıyı sağlayamaması, ihracata dayalı büyüme stratejilerine geçilmesine neden olmuştur. İhracat, bu modelde büyümenin ana itici gücü olarak kabul edilir. Model, reel ekonomide hesaplanması güç kavramlara dayandığı için sektörel farklılıkları göz ardı etmekle eleştirilmiştir. Model sermayeyi değer yaratmanın tek faktörü olarak ele alırken, işgücü ve teknolojik gelişmeler gibi diğer üretim faktörlerini yeterince dikkate almamıştır.

Harrod ve Domar'ın teorisi, Keynes'in teorilerini destekler ve bunlara eklemeler yapar niteliktedir. Yatırımın sadece gelir artışına değil, aynı zamanda üretken kapasitelerin oluşturulmasına ve geliştirilmesine katkı sağladığı vurgulanır. Milli gelir ve yatırımların verimliliği arttıkça, tasarruflar ve yatırımlar da artar, bu da geliri daha da yükseltir. Bu süreç, bir döngü şeklinde devam eder ve sermaye birikiminin sürekliliği, toplam talep ile toplam arz arasında dengeli bir yatırım büyümesini sağlamak için gereklidir.

2.2.2.Neo-Klasik Büyüme Teorileri

1950'lerin ortalarında Robert Solow tarafından geliştirilen Solow modeli, Harrod-Domar modelinin yetersiz kaldığı alanlarda, özellikle Gelişmekte Olan Ülkelerde (GÖÜ) ekonomik büyüme süreçlerini daha iyi açıklayabilmek amacıyla ortaya çıkmıştır. Solow'un modeli, neoklasik ekonomik teorinin temellerine dayanır ve tam istihdam ile tam rekabet koşullarını varsayar. Bu model, üretim faktörlerinin birbirinin yerine geçebilir olduğunu ve her faktörün marjinal verimliliğinin onun üretimdeki payını yansıttığını öne sürer. Azalan verimler yasası bu modelde de geçerlidir ve teknolojik ilerlemeler modelin dışından gelmektedir. Solow ve diğer düşünürler tarafından "neoklasik büyüme teorisi" ya da "bireysel büyüme teorisi" olarak adlandırılan bu yaklaşım, 1956'da Solow'un temel varsayımlarını ve ilkelerini tanıttığı çalışmasıyla literatüre katkı sağlamıştır (Polat, 2020:35).

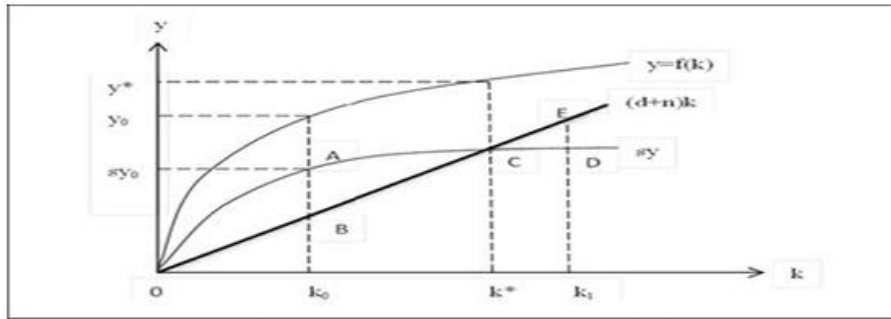
Solow modelinin ana özellikleri şunlardır: Üretim teknolojisi, üretim fonksiyonunda sabit ölçek getirileri varsayımına dayanır ve üretim faktörlerinin ölçeğe göre getirilerini minimize eder. Model, nüfus artış hızının sabit ve dışsal olduğunu varsayar. Tasarruf oranlarındaki artışların sabit bir büyüme oranı için geçerli olmadığını belirtir. Teknolojik gelişmeler, model dışı faktörler olarak ele alınır ve devletin ekonomiye müdahalesi minimum düzeydedir. Modelde, üretimde insan sermayesinin verimliliği dikkate alınmamaktadır. Bu yaklaşım, ekonomik büyüme teorileri içinde önemli bir yer tutar ve zamanla geliştirilerek günümüz ekonomi teorilerine katkıda bulunmuştur.

Solow modeli, ekonomik büyüme teorisi içinde bireysel sermayenin kişi başına üretim ve tüketimle doğrudan ilişkili olduğunu varsayar. Model, teknolojik ilerlemenin kişi başına gelir ve tüketim artışı ile eşit olduğunu öne sürer, böylece teknolojik ilerleme, kişi başına düşen milli gelirdeki (KBMG) artışı yönlendiren başlıca dışsal faktör olarak kabul edilir. Bu durum, gelişmiş ve Gelişmekte Olan Ülkeler (GÖÜ) arasındaki ekonomik yakınsamanın mümkün olduğu hipotezini güçlendirir ve bu hipotez, modelin geliştirilmesinde önemli bir yer tutar (Atamtürk, 2007:91).

Solow'un bu teorisine göre, uzun dönemde tüm ekonomilerin teknolojik ilerleme sayesinde benzer gelir seviyelerine ulaşabileceği varsayılır. Model, teknolojik gelişmelerin otomatik olarak ekonomilere yansıdığını ve bu ilerlemenin her ekonomideki kişi başına gelir artışını potansiyel olarak eşitleyebileceğini öngörür. Model, teknolojik ilerlemenin ekonomik büyümeye katkısını açıkça ortaya koyar ve bu sürecin, sermaye birikimi ve insan sermayesi yatırımları ile desteklenmesi gerektiğini vurgular.

Solow modeli, ekonomik büyüme çalışmalarında, özellikle uzun vadeli büyüme dinamiklerini ve ekonomik yakınsama teorilerini anlamada kritik bir araç olarak kullanılmaktadır. Teknolojik ilerleme ve sermaye birikiminin yanı sıra, insan kaynaklarının gelişimi gibi faktörler de bu modelde dikkate alınarak ekonomilerin nasıl daha verimli hale gelebileceği üzerinde durulur. GÖÜ'ler için stratejik planlama ve politika geliştirme süreçlerinde önemli bir yönlendirme sağlar.

Şekil 4. Durağan Durum Dengesi

Kaynak:

(Polat, 2020:

33).

Solow büyüme modelinde, durağan durum, işçi başına düşen sermaye miktarının veya işçi başına hasılanın sabit kaldığı ve bir denge noktasına ulaştığı bir durumu ifade eder. Bu durum, sermaye birikiminin amortisman oranı (d) ve nüfus artış hızı (n) ile aynı hızda arttığı zaman gerçekleşir, böylece işçi başına yapılan tasarruf, sermaye genişlemesiyle tam olarak dengelenir. Matematiksel ifadeyle, $\Delta k = 0$ durumunda, denklem $sy = (d+n)k$ olarak ifade edilir ve bu, durağan durumu tanımlar (Polat, 2020:36).

Robert Solow'un modeline göre, tüm dünya ülkeleri arasında teknoloji seviyeleri dışsal, istikrarlı ve eşit olduğu takdirde, Gelişmekte Olan Ülkeler (GOÜ) ve Gelişmiş Ülkeler (GÜ) arasındaki uzun dönem ekonomik büyüme oranları birbirine yakınsayacaktır (Aytaç ve Güran,

2010:133). Gelir ve ücret farklılıkları nedeniyle, GÜ'ler ve GOÜ'ler arasındaki sürekli eşitsizlikler, bu hipotezin pratikte uygulanabilirliğini zorlaştırır. Teknolojik ilerlemenin sürekli ve dışsal olduğunu öne süren bu varsayım, sahada uygulamanın zorlukları nedeniyle eleştiriye uğramıştır (Güneş, 2012:16). Solow'un bu modeli, bazı ekonomistler tarafından desteklenmesine de ekonomik büyüme üzerine çalışmalarda önemli bir temel oluşturmuştur ve bu teori, özellikle uzun vadeli büyüme dinamiklerini anlamada kullanılmaya devam eder. Solow modeli, neoklasik büyüme teorisinin ana hatlarını çizerken, ülkeler arası gelir eşitsizliklerinin ve teknolojik farklılıkların üstesinden gelme konusunda bazı zorlukları da ortaya koymuştur. Bu model, ekonomik büyüme çalışmalarında, teknolojinin rolünü ve sermaye birikiminin önemini vurgulayarak, ülkelerin nasıl daha hızlı büyüyebileceğine dair önemli iç görüler sunmaktadır.

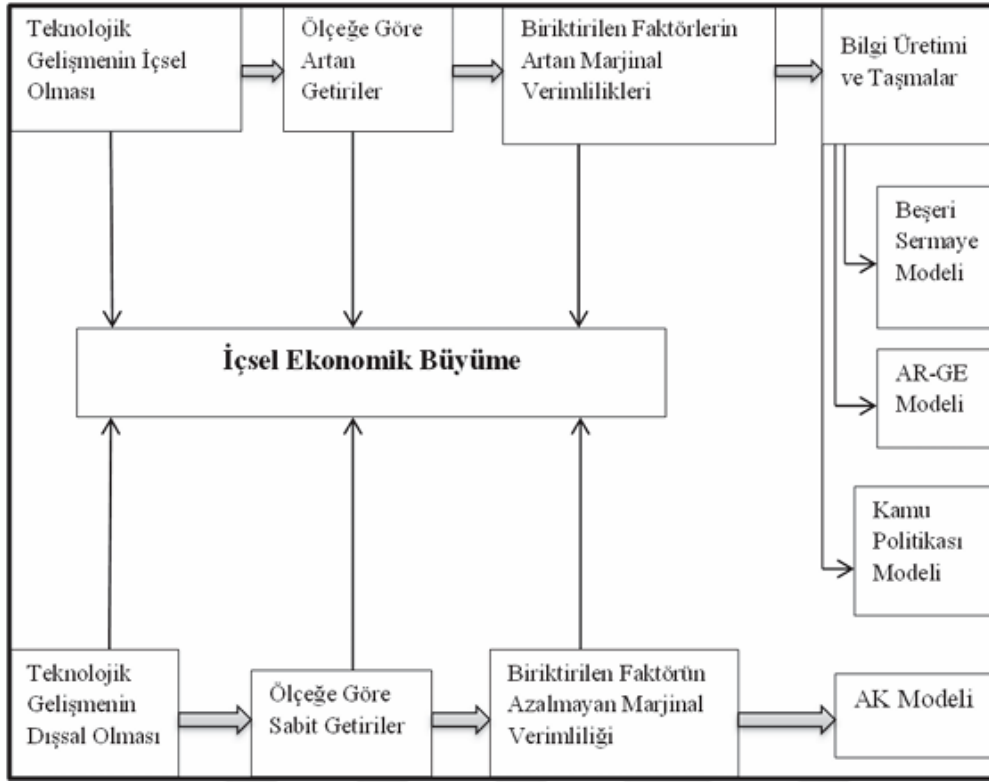
2.2.3. İçsel Büyüme Teorileri

Solow büyüme modeli, teknolojik yenilikleri dışsal bir faktör olarak kabul etmesi nedeniyle, ekonomik büyüme süreçlerini tam anlamıyla açıklayamamıştır. Bu durum, ekonomik büyümenin nasıl gerçekleştiği ve hangi politikalar altında şekillendiği hakkında daha derinlemesine bir analiz yapılması gereksinimini ortaya çıkarmıştır. 1980'lerin sonlarında, Paul Romer ve Robert Lucas gibi isimlerin öncülük ettiği yeni bir büyüme teorisi geliştirilmiştir; bu teoriye içsel büyüme teorisi denir (Ünsal, 2009: 616).

Paul Romer, 1986 yılında içsel büyüme teorisini tanıtan bir makale yayınlamıştır. Bu yeni teori, neoklasik modelin aksine, üretim faktörlerinde artan verimlilikleri ele almaktadır. Romer'in modeli, yatırım ve üretim süreçlerinde fiziksel ürünlerin yanı sıra yeni üretim bilgilerinin de ortaya çıktığını varsaymaktadır. Bu bilgiler, sadece üretildiği firma için değil, genel ekonomi için de verimlilik artışı sağlar. İçsel büyüme teorileri genellikle kamu politikaları ve beşerî sermaye yoluyla ekonomideki artan verimlilikleri açıklamaya çalışır (Yüleğ, 1997: 1).

İçsel büyüme modellerini sınıflandırmak bazen zor olabilir çünkü çok çeşitli kategoriler kullanılır ve modellerde ileri derecede matematiksel yöntemler tercih edilir. İçsel büyüme modelinin benimsenmesinin başlıca nedenleri arasında teknolojik ilerlemelerin ve bilginin rolü öne çıkar. Geleneksel büyüme modellerinde basit girdi ve çıktılarla analiz edilen ekonomik süreçler, içsel büyüme modelinde bilgi ve teknolojinin farklı özellikleri sayesinde daha karmaşık bir şekilde ele alınır. Ekonomik olarak, geleneksel mallar rakipken, bilgi ve teknoloji rekabetçi piyasa koşullarında kolayca çoğaltılıp yayılabilir. Rekabetçi piyasaların eksik rekabet koşullarına geçişini sağlayarak yeni dönem içsel büyüme modellerinde önemli bir çözüm yolu olarak kabul edilir.

Şekil 5. İçsel Büyüme Modellerinin Türleri ve Varsayımları

Kaynak: (Güneş, 2012: 66).

İçsel büyüme teorileri, teknolojik ilerlemelerin ekonomik büyümeye nasıl entegre edildiğini ve etkileşimlerini farklı şekillerde ele alır. Bu çeşitlilik, bu modellerin sınıflandırılmasında önemli bir rol oynar. İlk grup modeller, teknolojik gelişmeleri, ekonomik faaliyetlerin doğal bir sonucu olarak ele alır. Bu modellerde teknoloji, öğrenme, tasarruf, yatırım, kamu harcamaları ve beşerî sermaye gibi faktörlerin etkileşimiyle zamanla kendiliğinden gelişir. Bu modeller rekabetçi piyasa koşullarını dikkate alır (Yardımcı, 2006: 100).

İkinci grup modeller ise, teknolojik gelişmeleri direkt olarak belirli sektörlerden yapılan yatırımlarla sağlanabileceğini savunur. Bu modeller genellikle eksik rekabet piyasalarına dayanır ve “AR-GE temelli” ya da “yenilik temelli” modeller olarak adlandırılır. Bu yaklaşım, teknolojik yeniliklerin öncülük ettiği sektörlerdeki yatırımların, genel ekonomik büyümeye nasıl katkıda bulunduğu odaklanır.

İçsel büyüme teorisine göre, AR-GE faaliyetleri, fiziki ve beşerî sermaye birikimi gibi dinamikler pozitif dışsallıklar yaratır ve bu dışsallıklar ekonomik büyümeyi hızlandırabilir. Gelişmekte olan ülkeler için, dış ticaret politikaları teknoloji transferlerini kolaylaştırarak büyümeyi teşvik eder (Şengönül ve Tuncer, 2004:162). Dışa açık ekonomilerde, dış ticaretin teknolojik gelişmeye olan etkisi büyümeye doğrudan yansır ve bu durum, uzun dönemde büyüme ve verimlilik

oranlarında değişimlere yol açabilir. Yeniliklerin öncülük ettiği bu süreçlerde, bilgi transferi ve öğrenme mekanizmalarının geliştirilmesi hedeflenir (Ay ve Yardımcı, 2007: 101)

2.2.3.1.Beşerî Sermaye Modeli

Beşerî sermaye, bireylerin sahip olduğu kabiliyet, beceri, donanım ve bilgilerin toplamı olarak tanımlanabilir ve öğrenme sürecini zorunlu kılar. Beşerî sermaye ve soyut bilgi arasında önemli farklar bulunmaktadır; özellikle beşerî sermaye, somut yetenekler ve uygulamalı bilgileri içerir. Ekonomik modellerde beşerî sermaye dikkate alındığında, genellikle ölçeğe göre sabit getiri varsayımı kabul edilir (Parasız, 2008: 179).

Robert E. Lucas, 1988 yılında, dünya çapında yaşanan gelir farklılıkları ve büyüme oranlarına uygun bir model geliştirme gereksinimini vurgulamıştır. Lucas, tek bir modelin ekonomik büyümeleri açıklamada yetersiz kalabileceğini belirtmiş ve herkes tarafından kabul görebilecek, durağan olmayan bir yaklaşım geliştirmeyi hedeflemiştir. Lucas'ın beşerî sermaye modeli, neoklasik ekonomik teorilerin varsayımlarını—kapalı ekonomi ve tam rekabet piyasası—benimserken, parasal faktörlerin modelde ele alınmadığı bir yapıda fiziki sermaye (K) ve etkin emek (Ne) girdilerinin üretim (Y) seviyesini nasıl belirlediği üzerinde durmuştur.

Beşerî sermaye yatırımlarının, fiziki sermaye birikimi ve işgücü verimliliği üzerindeki etkileri özellikle önemlidir. Lucas, beşerî sermayenin, bireylerin üretkenliklerini artırma ve ekonomik büyümeye katkıda bulunma kapasitelerini nasıl geliştirdiğini analiz etmiştir. Bu bağlamda, beşerî sermaye yatırımları, daha yüksek gelir seviyelerine ve sürdürülebilir büyüme oranlarına ulaşmada kritik bir rol oynar. Lucas'ın modeli, ekonomik büyüme çalışmalarında beşerî sermayenin rolünü yeniden tanımlayarak, ekonomi politikalarının şekillendirilmesinde yeni perspektifler sunmuştur.

Robert Lucas tarafından 1988 yılında geliştirilen beşerî sermaye modeli, işgücünün eğitim ve becerileri üzerinden tanımlanmıştır. Lucas, eğitilmiş ve yetenekli işgücünü, yani insan sermayesini, ekonomik büyümenin temel taşlarından biri olarak görmüştür. İnsan sermayesi, yalnızca bireylerin kişisel yeteneklerinin ve bilgilerinin toplamı değil, aynı zamanda bu yeteneklerin ekonomik üretime nasıl katkıda bulunduğu bir göstergesi olarak ele alınmıştır (Yülek, 1997: 9-10).

Lucas, insan sermayesinin ekonomik büyümeyi desteklemedeki rolünü vurgulamış ve ekonomik kalkınma için bu sermayeye yapılan yatırımın önemini belirtmiştir. Beşerî sermaye, birikmiş beceri ve niteliklerin değeri olarak tanımlanır ve teknolojik bilginin artırılmasında kritik bir role sahiptir (Çakmak ve Gümüş, 2005: 60-61). İnsan sermayesi, özellikle işgücünün eğitim düzeyi ile doğrudan ilişkilidir; yüksek eğitim düzeyi, işgücünün daha nitelikli hale gelmesini sağlar (Taban, 2008: 57).

Devletin eğitim sektörüne yatırım yapması, Barrow'a göre, ekonomik büyümeyi içsel olarak etkileyebilen önemli bir faktördür. Eğitilmiş bir işgücü, yeni teknolojilere daha kolay uyum sağlar ve

bu teknolojilerin gelişimine daha fazla katkıda bulunabilir. Ayrıca, eğitilmiş işgücü, fiziki sermaye yatırımlarını da teşvik eder ve bu da ekonomik büyümeyi destekler (Berber, 2006:180).

Gelişmiş Ülkeler (GÜ'ler), bilgi toplumu olarak tanımlanabilir çünkü bu ülkeler milli gelirlerinin önemli bir kısmını eğitim, sağlık ve altyapı gibi hizmetlere ayırır, bu da Gelişmekte Olan Ülkelerin (GOÜ'ler) aksine, insan faktörünün üretimde daha belirleyici bir rol oynamasını sağlar (Gülmez, 2019:54). Bu yatırımlar hem bireylerin yaşam kalitesini artırır hem de ekonomik büyüme süreçlerini güçlendirir.

2.2.3.2.Ar-Ge Modeli

İçsel büyüme teorisi, teknoloji ve yenilikleri ekonomik büyümenin temel itici gücü olarak içselleştirmektedir. Bu teori, piyasa büyüklüğü, Ar-Ge (Araştırma-Geliştirme) faaliyetleri ve beşerî sermaye gibi faktörlerin yanı sıra Schumpeter'in yaratıcı yıkım teorisini benimsemiştir. Yaratıcı yıkım, serbest piyasa ekonomisinde rekabetin yüksek olduğu durumlarda, firmaların sürekli yenilik yaparak var olabilmesi gerektiğini savunur. Eğer firmalar yenilik yapmazsa, piyasadan silinmeleri kaçınılmazdır. Ekonomik büyüme üzerine bu yaklaşım, Joseph Schumpeter tarafından 1911'de ortaya atılmış ve daha sonra Paul Romer (1989), Gene Grossman ve Elhanan Helpman (1991) ile Philippe Aghion ve Peter Howitt (1992) tarafından geliştirilmiştir. Bu ekonomistler, AR-GE harcamalarının sürekli artışının ekonomik büyümede de sürekli bir artışa yol açacağını öne sürmüşlerdir (Göçer, 2013: 218).

Paul Romer'in modeli, AR-GE modellerinden farklı olarak, bilginin üretim süreci esnasında gayri ihtiyari olarak ortaya çıkan bir yan ürün olarak ele alınmasını savunur. Diğer AR-GE modelleri ise bilginin daha planlı ve tasarlanmış bir şekilde üretildiğini varsayar. AR-GE faaliyetleri, kâr amacı güden firmalar için yenilik ve teknolojik gelişmelerin ana kaynağı olarak görülür ve bu yenilikler ekonomik büyümenin kilit yapı taşlarından biri olarak kabul edilir. Yenilikler, azalan getirileri ortadan kaldırabilir ve çeşitli tüketim ve üretim malları ya da yeni ürün süreçleri şeklinde ortaya çıkabilir (Şen, 2007: 74).

1991 yılında Rivera-Batiz ve Romer tarafından ileri sürülen model, ekonomik entegrasyon ile içsel büyüme teorisi arasındaki ilişkiyi, bilgi ve teknolojinin içselleştirilmesi üzerinden incelemiştir. Serbest piyasa koşullarında ekonomik dışsallıklar ve bilgi taşmalarını içeren monopolcü rekabet piyasasını benimsemiştir. Model, iki gelişmiş ülkenin ekonomik bütünleşmesinin uluslararası büyüme oranlarını sürekli olarak artıracığını öne sürmüştür. Modelde, ekonomik büyümenin motoru olan AR-GE faaliyetleri, laboratuvar gereçleri ve bilgi temelli modeller üzerinden detaylıca incelenmiştir. Serbest dış ticaretin ekonomik büyüme üzerindeki etkileri, bilgi temelli modelde süreklilik göstermezken, tam entegrasyon durumunda laboratuvar gereçleri modelinde sürekli artış eğilimindedir (Kamacı, 2012: 52).

Paul Romer'in modeli, ekonomik büyüme üzerinde teknolojik gelişmelerin ve bilginin rolünü önemle vurgular. Bu modelde, ekonominin büyümesi, beşerî kaynakların Ar-Ge sektörüne yönlendirilmesi ve yeni bilgiler ile teknolojilerin üretilmesi ile doğrudan ilişkilidir. Romer'in teorisinin temelinde yatan üç ana dayanak şu şekilde sıralanabilir:

1. Teknolojik Gelişme: Ekonomik büyümenin temel itici gücü teknolojik gelişmedir. Romer, teknolojinin ekonomik büyüme üzerindeki etkisinin, sadece üretim süreçlerini iyileştirmekle kalmayıp, aynı zamanda yeni pazarlar ve iş kolları yaratma potansiyeline sahip olduğunu belirtir.
2. Firmaların Rolü: Firmalar, piyasa teşviklerini kullanarak teknolojik ilerleme kararları alır. Bu kararlar, rekabet avantajı elde etmek ve piyasa payını genişletmek için bilinçli olarak alınır. Romer, firmaların bu süreçte bilgi ve teknoloji üretimine yatırım yaparak ekonomik büyümeyi desteklediğini savunur.
3. Üretim Faktörlerinde Farklılıklar: Üretimde kullanılan standart faktörler (emek, sermaye) ile bilginin bir üretim faktörü olarak kullanılması arasında önemli farklar vardır. Bilgi, üretimde tekrar tekrar kullanılabilmesi nedeniyle, kullanımı arttıkça maliyeti artırmayan bir özellik taşır. Bu, bilginin teknoloji için temel bir nitelik olduğunu gösterir ve maliyetler üzerindeki etkisini azaltır.

Modelde ayrıca, ekonominin üç ana sektörden oluştuğu varsayılmaktadır: nihai mal üretimi, ara malı üretimi ve AR-GE sektörü. Nihai mal sektörü tüketim ve yatırım mallarını üretirken, ara malı sektörü bu nihai malların üretimi için gerekli bileşenleri sağlar. AR-GE sektörü ise yeni teknolojiler ve bilgiler üreterek diğer iki sektörün verimliliğini ve kapasitesini artırır. Model, nüfus ve işgücü arzının durağan olduğunu kabul eder, bu da işgücü piyasasının zaman içinde değişmediği anlamına gelir.

Aşağıda Tablo 4'te son 20 yılda Türkiye'deki Ar-Ge istatistikleri gösterilmiştir. Tablodaki veriler Türkiye'de son 20 yılda Ar-Ge harcamalarının GSYH içindeki oranının arttığını ve 2003'te %0,47 olan bu oranın 2022'de %1,32'ye yükseldiğini göstermektedir. Tablo da ayrıca devlette, şirketlerde ve yüksek öğretimde Ar-Ge harcamalarının belirgin bir biçimde son 20 yılda arttığı görülmektedir. 2003 yılında devletteki Ar-Ge harcamaları 229326000TL'den 2022'de 9563067000TL'ye yükselmiştir. Aynı dönemde devletteki Ar-Ge personeli sayısı 8572'den 11186'ya yükselmiştir. Aynı dönemde şirketlerdeki Ar-Ge harcamaları 510352000TL'den ve 122027928000TL'ye ve personel sayısı da 10848'den 190123'e yükselmiştir. Aynı dönemde yüksek öğretimdeki Ar-Ge harcamaları 1457412000TL'den ve 67078749000TL'ye ve personel sayısı da 63861'den 176848'e yükselmiştir.

Tablo 4. Son 20 Yılda Türkiye'deki Ar-Ge İstatistikleri

Yıl	GSYH'ye Oranı %	Genel Devlet		Şirketler		Yüksek Öğretim	
		Harcama*	Personel	Harcama*	Personel	Harcama*	Personel
2003	0,47	229326	8572	510352	10848	1457412	63861
2004	0,50	230494	8747	700596	12398	1966426	65535
2005	0,56	443161	11372	1297591	18479	2094688	67504
2006	0,55	513803	11600	1629088	22413	2256990	71019
2007	0,69	642842	11798	2513487	28820	2934850	79120
2008	0,69	823650	11893	3048503	33066	3020895	80183
2009	0,80	1016522	13105	3235272	38657	3835658	83281
2010	0,79	1060683	13598	3942908	45922	4263998	87897
2011	0,79	1263503	14076	4817272	55023	5073374	95188
2012	0,83	1436923	14445	5891215	61378	5734125	108478
2013	0,81	1543494	13894	7031519	69018	6232309	113409
2014	0,86	1705400	13903	8760020	73737	7132698	126046
2015	0,97	2130766	14217	11207003	77551	9403331	117252
2016	1,12	2383723	13372	14580949	83873	12492546	142424
2017	1,18	2858435	12828	18415556	101404	15588367	145516
2018	1,27	3559214	12884	25326868	118867	18915782	145024
2019	1,32	3044485	10472	31940687	129798	21992537	155331
2020	1,37	3716727	11044	38505513	144674	26815886	161773
2021	1,40	4583609	11390	62400170	166914	34754109	168108
2022	1,32	9563067	11186	122027928	190123	67078749	176848

*: Bin TL

Kaynak: TÜİK

2.2.3.3.Kamu Politikası Modeli

1990 yılında Robert Barro tarafından geliştirilen kamu politikaları modeli, ekonomik büyüme üzerinde devlet müdahalesinin kritik rolünü vurgular. Bu model, kamu politikalarını doğrudan bir üretim girdisi olarak ele alır ve devlet müdahalelerinin optimum büyüme oranını yakalamak için zorunlu olduğunu öne sürer.

Barro, modelin basitliğini korumak adına, devletin gelirinin yalnızca gelir vergisinden, giderlerinin ise sadece kamu malı üretiminden oluştuğunu varsayar ve her zaman dengeli bir bütçe olduğunu savunur. Kamu malı üretiminin seviyesi, sermaye stokuna bağlıdır ve özel yatırımlar, ilk olarak sermaye stokunu artırır. Ardından, artan vergi gelirleri aracılığıyla, dengeli bütçe politikası sayesinde kamu malı üretimi artar. Özel yatırımların bu şekilde sağladığı katkı, pozitif dışsallıklar yaratır ve büyüme sürecini içselleştirir. Böylece, özel yatırımların ekonomiye çift yönlü bir katkısı olduğu gözlemlenir (Yülek, 1997: 10).

Barro, hükümetlerin politika yapma süreçlerindeki niyetlerinin ekonomik büyüme üzerinde doğrudan etkili olduğunu belirtir. Özellikle, toplum yararını gözeterek hareket eden iyimser bir hükümet politikası, büyüme ve refah üzerinde olumlu etkiler yaratabilir. Ancak, siyasi çıkarları ön planda tutan ve kötü niyetli hükümet politikaları ekonomik büyüme üzerinde olumsuz etkilere yol açabilir (Şen, 2007: 73).

Barro'nun kamu politikaları modeli, devlet müdahalesinin ve politika yapma süreçlerinin, ekonomik büyüme üzerinde nasıl belirleyici olabileceğini açıklamaktadır. Model, hükümet politikalarının ekonomik büyüme sürecini nasıl şekillendirebileceği konusunda derinlemesine bir bakış sunar ve politika yapıcılar için önemli içgörüler sağlar.

SONUÇ

Dış ticaretin küresel ölçekte yaygınlaşmasının ardından, bu konuya yönelik teorilerin incelenmesi, Merkantilizm'e kadar uzanmaktadır. Merkantilist dönemin korumacı politikalarının ardından, Fizyokratlar serbest ticaret anlayışını benimsemişlerdir. Ancak zamanla ülkeler arasındaki ticareti açıklamaya yönelik birçok dış ticaret teorisi geliştirilmiş ve dış ticaretin ekonomik büyüme üzerindeki etkilerini inceleyen çeşitli büyüme teorileri de ekonomik düşünce tarihinde yerini almıştır.

Ekonomik büyüme modellerinde teknoloji, genellikle dışsal bir değişken olarak ele alınmıştır. Bu modeller, sermaye birikimi ve tasarrufun ekonomik büyüme üzerinde önemli bir rol oynadığını savunurken, uzun vadede ekonomik büyümenin temel dinamiğinin teknolojik gelişmeler olduğunu vurgulamışlardır. Kısa vadede dış ticaret ve ekonomik büyüme arasında pozitif bir ilişki olduğunu ileri süren bu modeller, uzun vadede sürdürülebilir büyümeyi açıklamakta yetersiz kalmışlardır. Bu yetersizlik, İçsel Büyüme Teorilerinin ortaya çıkmasına neden olmuştur.

İçsel Büyüme Teorileri, dış ticaretin ekonomik büyüme üzerindeki etkilerini açıklamanın yanı sıra, dış ticareti büyümenin bir aracı olarak kabul etmektedir. Bu teoriler, fiziksel sermaye kadar beşerî sermayeye de önem vermekte, bilgi ve becerinin ekonomik büyüme için kritik olduğunu vurgulamaktadır. Beşerî sermaye, dış ticaret ve fiziksel sermaye gibi, ekonomik büyümenin temel kaynaklarından biri olarak görülmektedir. Aynı zamanda bu teoriler, araştırma ve geliştirme, yenilikçilik ve eğitim gibi alanlarda yeni makro politikaların düzenlenmesini ve ekonomi politikaları ile kamu kesiminin müdahalesini savunmaktadır. Bu nedenle, İçsel Büyüme Teorileri, Yeni Büyüme Teorileri olarak da adlandırılmakta ve modern ekonomik düşüncede önemli bir yer tutmaktadır.

Türkiye'de dış ticaretin ekonomik büyüme üzerindeki etkisi, son yıllarda artan küreselleşme ve ticaret hacmi ile birlikte önemli bir araştırma konusu haline gelmiştir. Dış ticaret, bir ülkenin ekonomik büyümesini doğrudan ve dolaylı yollardan etkileyebilecek birçok faktörü içinde barındırmaktadır. Türkiye ekonomisi açısından incelendiğinde, ihracatın ve ithalatın ekonomik büyüme üzerindeki etkisi belirgin bir şekilde gözlemlenmektedir. İhracat, ülkeye döviz girdisi sağlayarak cari açığın azalmasına katkıda bulunmakta ve aynı zamanda yerli üreticilerin rekabet gücünü artırarak verimlilik artışını teşvik etmektedir. Bu durum, üretim kapasitesinin artmasına ve dolayısıyla ekonomik büyümenin hızlanmasına yol açmaktadır.

İthalatın ekonomik büyümeye olan katkısı da dikkate değerdir. Özellikle ara malı ve yatırım malları ithalatı, üretim süreçlerinin iyileşmesine ve teknolojik ilerlemelere olanak tanımaktadır. Bu tür ithalat, yerli üretim süreçlerinin modernizasyonunu destekleyerek, uzun vadede ekonomik büyümeyi teşvik edici bir rol oynamaktadır. İthalatın cari açığa olumsuz etkisi ve yerli üreticiler üzerindeki baskısı, dikkatle yönetilmesi gereken riskler arasında yer almaktadır.

Türkiye'nin dış ticaret politikalarının ekonomik büyümeye etkisi bağlamında, ihracatı artırıcı ve ithalatı dengeli bir şekilde yönlendiren stratejiler büyük önem taşımaktadır. Serbest ticaret anlaşmaları, ihracat teşvikleri ve ticaret engellerinin kaldırılması gibi politikalar, Türkiye'nin küresel ticaret ağındaki yerini sağlamlaştırmakta ve ekonomik büyümeye olumlu katkılar sunmaktadır. Bununla birlikte, yerli sanayinin korunması ve geliştirilmesi adına alınacak tedbirler, dış ticaretin sürdürülebilir ve dengeli bir şekilde ekonomik büyümeye katkı sağlaması açısından kritik öneme sahiptir.

Türkiye'de dış ticaretin ekonomik büyüme üzerindeki etkisi, ihracat ve ithalatın doğru bir şekilde yönetilmesi ve stratejik politikalarla desteklenmesi halinde, ekonomik kalkınmanın önemli bir motoru olarak işlev görebilmektedir. Dış ticaretin getirdiği fırsatların ve risklerin bilinçli bir şekilde değerlendirilmesi, Türkiye'nin uzun vadeli ekonomik hedeflerine ulaşmasında belirleyici bir rol oynayacaktır.

KAYNAKLAR

- Abu Qahf, A. S. (2001). *Al-Taswiq wo-Jehat Nazar Mu'asirah*. Misr: Matbato al-Isha'e al-Fanniyah.
- Abu Sharar, A. A. (2007). *Al-Iqtisad al-Dawli: Nazariyyat wa Siyasat*. Al Urdun: Dar al-Maseerah.
- Ajamiyah, M. A., & Akhron. (2006). *Al-Tanmiyah al-Iqtisadiyah: Dirasat Nazariyah wa-Tatbiqiyah*. Misr: El-Dar al-Jami'iyah.
- Akçay, D. (2014). Dış ticaret politikası araçları. Retrieved from <http://www.istemiparman.com.tr/dis-ticaret-politikasi-araclari/> (Erişim Tarihi: 10 Mayıs 2024).
- Akkoyunlu, A. S. (1996). Yeni dış ticaret teorileri. *Ekonomik Yaklaşım Dergisi*, 7(21), 71-99.
- Aktel, M. (2001). Küreselleşme süreci ve etki alanları. *Süleyman Demirel Üniversitesi İİBF Dergisi*, 6(2), 193-202. (Erişim Tarihi: 08.04.2024)
- Al-Masawi, D. M. (2011). *Asas 'Ilm al-Iqtisad*. Al-Jaza'ir: Diwan al-Matbu'at al-Jami'iyah.
- Arslan, Ç. (2019). *Dış ticaret ve büyüme ilişkisi: Türkiye örneği* (Yüksek Lisans Tezi). İstanbul Gelişim Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Atamtürk, B. (2007). Büyüme teorileri ve IMF politikaları. *Marmara Üniversitesi İİBF Dergisi*, 22(1), 89-103.
- Ay, A., & Yardımcı, P. (2007). Türkiye'de içsel ekonomik büyüme ve teknolojik gelişmede dış ticaret ve beşerî sermayenin rolü (1963-2002): Pesaran'ın sınır testi ile bir eş-bütünleşme analizi. *İktisat İşletme ve Finans*, 22(252), 99-115.
- Aydemir, C., & Kaya, M. (2007). Küreselleşme kavramı ve ekonomik yönü. *Elektronik Sosyal Bilimler Dergisi*, 6(20), 260-282. (Erişim Tarihi: 08.04.2024)
- Aytaç, D., & Güran, M. C. (2010). Kamu harcamalarının bileşimi ekonomik büyümeyi etkiler mi? Türkiye ekonomisi için bir analiz. *Sosyo Ekonomi*, 6(13), 129-152.
- Bağırtaş, M. (2018). *Türkiye'de dış ticaretin ekonomik büyüme üzerindeki etkisi* (Yüksek Lisans Tezi). Namık Kemal Üniversitesi, Tekirdağ.
- Belattaf, M. (2010). *Economie du développement*. Alger, Algérie: Office des Publications Universitaires.
- Berber, M. (2006). *İktisadi büyüme ve kalkınma*. Trabzon: Derya Kitabevi.
- Bocutoğlu, E., & Berber, M., et al. (2005). *Genel iktisada giriş* (4th ed.). Trabzon: Derya Yayınevi.
- Buckels, J. T. (2004). *New ideas from late economists: An introduction to modern economic thought* (K. M. Muhammad & H. Al-Talawi, Trans.). Egypt: First Edition.

- Çakmak, E., & Gümüş, S. (2005). Türkiye'de beşerî sermaye ve ekonomik büyüme: Ekonometrik bir analiz (1960-2002). *Ankara Üniversitesi SBF Dergisi*, 60(1), 60-61.
- Çelik, M. Y., & Erkan, H. (2010). Küreselleşme kalkınma ilişkisi. *Dumlupınar Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 26, 183-196. (Erişim Tarihi: 16.05.2024)
- Deviren, N. V. (2004). Yeni dış ticaret teorileri. *Mevzuat Dergisi*, 7(81).
- Dritsakis, N. (2007). Exports and economic growth: An empirical investigation of EU, U.S.A and Japan using causality tests. *Economic Research*.
- Dura, C. (2009). Yeni dış ticaret teorileri: Genel bir bakış. Retrieved from http://www.cihandura.com/tr/makaleler/Akademik_Yazilar (Erişim Tarihi: 09.04.2024)
- Farahmand, M. A. (2019). *Dış ticaret ile ekonomik büyüme arasındaki ilişki: Afganistan örneği* (Yüksek Lisans Tezi). Anadolu Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Eskişehir.
- Gençosmanoğlu, Ö. T. (2014). *Uluslararası ticarete tarife dışı engeller ve kullanım kısıtları: Türkiye örneği* (Doktora Tezi). Hacettepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara. (Erişim Tarihi: 12.02.2018)
- Göçer, İ. (2013). Ar-Ge harcamalarının yüksek teknoloji ürün ihracatı, dış ticaret dengesi ve ekonomik büyüme üzerindeki etkileri. *Maliye Dergisi*, 165, 215-240.
- Gülmez, Z. (2019). *Dış ticaretin ekonomik büyüme ve istihdam üzerindeki etkisi* (Yüksek Lisans Tezi). Karamanoğlu Mehmetbey Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Gültekin, S. (2011). Küreselleşme çağında dış ticarete rekabet için kümelenme stratejisi: Türkiye'nin tarım kümelenmesi gerekliliği. *Kocaeli Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 22(2), 29-40. (Erişim Tarihi: 25.04.2024)
- Güneş, E. (2012). *Türkiye ekonomisinde dış ticaretin iktisadi büyüme üzerindeki etkisi: 1998-2011 dönemi sektörel analiz* (Yüksek Lisans Tezi). Kars: Kafkas Üniversitesi.
- Gürak, H. (2016). *Ekonomik büyüme ve kalkınma*. Ankara: Nobel Akademik Yayıncılık Eğitim Danışmanlık TİC. LTD. ŞTİ.
- Hacıoğlu, A. (2009). *Türkiye'de dış ticaret mevzuatı ve ekonomi politikaları arasındaki uyum sorunlarına ilişkin bir analiz* (Yüksek Lisans Tezi). Trakya Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Edirne. (Erişim Tarihi: 12.02.2018)
- Harison, A., & Ertugrul, D., et autres. (2004). *Business international et mondialisation* (S. Fongane, Trans.). Paris, France: Édition de Boeck.
- Hiç, M. (1976). *Büyüme teorileri ve gelişen ekonomiler*. İstanbul: Elektronik Ofset.

- Kamacı, A. (2012). *Dış ticaretin büyüme, istihdam ve reel ücretler üzerine etkisi* (Doktora Tezi). Sakarya: Sakarya Üniversitesi.
- Kamacı, E., & Gül, A. (2012). Dış ticaretin büyüme üzerine etkileri: Bir panel veri analizi. *Uluslararası Alanya İşletme Fakültesi Dergisi*, 3(4), 81-91.
- Karakayalı, H., & Dilber, İ. (2010). *Kuramlarda büyüme ve kalkınma*. Manisa: Emek Matbaacılık ve Yayıncılık San. ve Tic. Ltd. Şti.
- Karlık, R. (2002). *Uluslararası ekonomi teori ve politika*. Beta Yayınları.
- Kaya, F. (2008). *Dış ticaret işlemleri yönetimi*. İstanbul: Beta Basım Yayım.
- Kaynak, M. (2015). *Büyüme teorileri giriş*. Ankara: Gazi Kitabevi.
- Köksal, M. (2016). *Dış ticaret ve ekonomik büyüme ilişkisi: Türkiye örneği* (Yüksek Lisans Tezi). Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Konya. (Erişim Tarihi: 21.03.2024)
- Mahmoud, Y. (1993). *Asasiyyat al-Tijarah al-Dawliyyah*. Al-Urdun: Dar al Jami'iyah lil-Taba'a wal-Nashr.
- Mert, M. (2017). *Kalkınma ve büyüme iktisadi*. Ankara: Nobel Akademik Yayıncılık Eğitim Danışmanlık TİC. LTD. ŞTİ.
- Özbek, Ş. (1999). *Dış ticaret hadlerinin gelişimi ve Türkiye üzerine bir uygulama* (Yüksek Lisans Tezi). Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara. (Erişim Tarihi: 05.03.2024)
- Özcan, İ. (2019). *Dış ticaret hacmi ile ekonomik büyüme arasındaki asimetrik ilişkinin analizi: Türkiye örneği* (Yüksek Lisans Tezi). Pamukkale Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Denizli.
- Özden, M. (2014). *İktisadi büyüme ve kalkınma olgusunda dış ticaretin yeri ve önemi: Türkiye örneği* (Yüksek Lisans Tezi). Namık Kemal Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü, Tekirdağ. (Erişim Tarihi: 06.03.2024)
- Özel, H. (2012). Ticari serbestleşmenin teorik temelleri ve yeni ticari serbestleşme teorileri. *Kırıkkale Üniversitesi İİBF Dergisi*, 1(1), 4-26.
- Özer, M., & Erdoğan, S. (2007). Türkiye'de ihracat, ithalat ve ekonomik büyüme arasındaki ilişkilerin zaman serisi analizi. *Ekonomik Yaklaşım*, 17(60-61), 93-110.
- Özgenel, S. (2020). *Dış ticaretin ekonomik büyüme üzerindeki etkileri: Türkiye örneği 1987-2019* (Yüksek Lisans Tezi). Tekirdağ Namık Kemal Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Palacioğlu, T. (2018). Mutlak üstünlük ve bazı dış ticaret teorileri. İstanbul Ticaret Odası (İTO) / İstanbul Düşünce Akademisi (İDA). Yayın No: 2018-8, Nisan 2018. Retrieved from (Erişim Tarihi: 14.05.2019)
- Parasız, İ. (2008). *Ekonomik büyüme teorileri*. Bursa: Ezgi Kitabevi Yayınları.

- Polat, Z. (2020). *Dış ticaretin ekonomik büyüme üzerindeki etkisi (Türkiye örneği)* (Yüksek Lisans Tezi). Sakarya Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Rainelli, M. (2002). *Le commerce international* (8ème éd.). Paris, France: édition la Decouverte.
- Sever, E. (2009). *Finans, dış ticaret ve büyüme ilişkisi: Türkiye analizi*. Çizgi Kitapevi.
- Seyidoğlu, H. (2003). *Uluslararası iktisat teori politika ve uygulama*. İstanbul: Güzem Can Yayınları.
- Sinay, M. (2010). *Dış ticaret ve ekonomik büyüme ilişkisinin bilgi transferleri yönünden incelenmesi: Türkiye örneği* (Yüksek Lisans Tezi). Zonguldak Karaelmas Üniversitesi, Zonguldak.
- Sinay, M. (2010). *Dış ticaret ve ekonomik büyüme ilişkisinin bilgi transferleri yönünden incelenmesi: Türkiye örneği* (Yüksek Lisans Tezi). Zonguldak: Zonguldak Karaelmas Üniversitesi.
- Şen, F. (2007). *Büyüme ve dış ticaret ilişkisi: Türkiye örneği* (Yüksek Lisans Tezi). İzmir: Dokuz Eylül Üniversitesi.
- Şengönül, A., & Tuncer, İ. (2004). Dış ticaret politikaları ve uzun dönem büyüme. *Ekonomik Yaklaşım*, 15(52-53), 161-184.
- Şentürk, C. (2007). *Dış ticaret-ekonomik büyüme üzerine bir inceleme: Türkiye’de ve gelişmekte olan ülkelerde ihracata dayalı büyüme hipotezinin testi* (Yüksek Lisans Tezi). Süleyman Demirel Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Isparta. (Erişim Tarihi: 29.02.2024)
- Şerefli, M. (2016). Dış ticaretin ekonomik büyüme üzerine etkisi: Türkiye örneği. *Kastamonu Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 13, 136-143.
- Şimşek, M., & Kadılar, C. (2010). Türkiye’de beşerî sermaye, ihracat ve ekonomik büyüme arasındaki ilişkinin nedensellik analizi. *Cumhuriyet Üniversitesi Ekonomik ve İdari Bilimler Dergisi*, 11(1), 115-140.
- Şiriner, İ., & Doğru, Y. (2005). Türkiye ekonomisi’nin büyüme dinamikleri üzerine bir değerlendirme. *Yönetim Bilimleri Dergisi*, 3(2), 162-182. (Erişim Tarihi: 08.05.2024)
- Taban, S. (2008). *İktisadi büyüme: Kavram ve modeller* (3. Baskı). Ankara: Nobel Yayınları.
- Tokatlıoğlu, M. Y. (2005). Türkiye’de dış ticaretin vergilendirilmesi ve Avrupa Birliği. *Akdeniz İ.İ.B.F. Dergisi*, 10, 46-72. (Erişim Tarihi: 15.02.2024)
- TÜİK <https://www.tuik.gov.tr/>
- Türker, O. (2002). *Yeni dış ticaret teorileri: Teori ve uygulama* (Yüksek Lisans Tezi). Erciyes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Kayseri. (Erişim Tarihi: 07.03.2024)
- United Nations Conference on Trade and Development (UNCTAD), Food and Agriculture Organization (FAO). (2017). *Mutamar al-Umam al-Muttahidah li-l-Tijarah wa-li Tanmiah. Bassematu al-*

Aghdhiyah wa-l-Zira'ah lil-Umam al Muttahidah. Taqirir ani al-Silae al-Asasiyah al-Silmiyah fi-Am 2017. Aswaq al-Aghdhiyah wa-l-Nomu al-Iqtisadi Lamha Amah. New York wa Geneva.

Ünsal, E. M. (2005). *Uluslararası iktisat: Teori, politika ve açık ekonomi makro iktisadi.* Ankara: İmaj Yayıncılık.

Ünsal, E. M. (2009). *Makro iktisat.* Ankara: İmaj Yayıncılık.

Yardımcı, P. (2006). İçsel büyüme modelleri ve Türkiye ekonomisinde içsel büyümenin dinamikleri. *Selçuk Üniversitesi Karaman İİBF Dergisi*, 9(10), 96-115.

Yüksel, E., & Sarıdoğan, E. (2011). Uluslararası ticaret teorileri ve Paul R. Krugman'ın katkıları. *Öneri Dergisi*, 9(35), 199-206.

Yülek, M. A. (1997). İçsel büyüme teorileri geliştirmekte olan ülkeler ve kamu politikaları üzerine. *Hazine Dergisi*, 6, 1-15.